

Research Paper

Iran's Geostrategic Position and Its Geopolitical Consequences in the Region (Case Study: Southwest Asia)

Farzaneh Rashad¹, Ezzatullah Ezzati^{*2}, Kiyomarth Yazdan Panah Daro³

1. PhD student in the field of Political Geography, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
2. Associate Professor, Department of Political Geography, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
3. Associate Professor, Department of Political Geography, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

PP: 533-554

Use your device to scan and read
the article online

Keywords:

*Geopolitics, Geostrategic,
Goeconomics,
Southwestasia*

Abstract

Iran's strategic position and the need to play the role of energy power in the region and the world are important. The presence of large oil and gas resources in Iran, the exceptional territorial location of Iran in the heart of the Great Near East and the boundary between the Mazandaran Sea and the Persian Gulf, and Iran's potential as a strategic energy corridor for the region and the world have given it maritime importance. According to the historical experiences and theories proposed in the strategic field, in such a situation, not playing an active role is not accepted by the world actors, and Iran should have an active and effective participation in the region and the world, relying on its high production and trade potentials. The research method in this study is descriptive and analytical. In order to achieve its purpose, the research tries to study and explain the reasons and contexts for the presence of first-class (powerful) countries and the effects and consequences of such movements on the security of the region of Southwest Asia and Iran. In order to achieve the goal and correctly formulate the current and future conditions of Southwest Asia, written university texts including books, articles, internet, etc. will be used. The findings of recent studies show the gradual decline of the economic position of the United States and the European Union and the emergence of new economic powers in the world, especially China and Russia, in the 21st century. Because the supply of its transmission energy guarantees the position of the hegemon on the world stage. Controlling the energy resources of the Greater Near East is considered one of the basic strategies of the United States to ensure the flow of energy to the West, curbing China as the most important energy consumer in the world, and curbing Russia with its presence in Central Asia and the Caucasus. In such a situation, the adoption of active and intelligent diplomacy in the field of energy by Iran will be very decisive and have numerous geopolitical and geo-economic effects at the regional and global levels. Therefore, national interests require that by maintaining the principles of honor, wisdom and expediency, Iran plays an effective and active role in the field of regional and global cooperation in terms of increasing production and trade.

Citation: Rashad, F., Ezzati, E., Yazdan Panah Daro, K. (2024). **Iran's Geostrategic Position and Its Geopolitical Consequences in the Region (Case Study: Southwest Asia)**. *Geography (Regional Planning)*, 14(55), 533-554

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.422600.4075

* **Corresponding Author:** Ezzatullah Ezzati **Email:** ezzat.ezza1965@gmail.com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

The term geopolitics has a very fundamental role in the production of power and intends to express that power is an important factor in politics and international relations and the sources of power production are also diverse. If it is possible to enter the international political scene of a market to achieve a power that has a geographic source and origin, we have actually entered the geopolitical field. At the end of the 19th century, the world has seen tremendous progress in the physical domination of the world. The founders of these thoughts are the European nations, which the Americans have also added to it. With the beginning of the 20th century, around these imperial powers, countries emerged that were influenced by the cultures and mysterious natural environments of the continents of Asia and Africa. According to the theory of dialectical materialism, the collision of thesis and antithesis creates a new synthesis, which will be the nature and direction of these events resulting from the form of organization and production. Nowadays, due to the change of international approaches towards different geopolitical regions, geo-strategic issues have become very important in international discussions in determining global strategies. Therefore, the current research is important from a macro point of view, and considering Iran's geopolitical position, especially in Southwest Asia, the course of global geostrategic developments and its effects on the geopolitical territory of Iran and its surroundings have always been important for countries, and this The degree of importance is the fundamental justification of the present research. Therefore, an attempt is made to explain the position of the subject by using the latest research achievements in this article. In this article, an attempt is made to investigate how geopolitical developments will take shape by 2025 by using the effective geopolitical components of Southwest Asia. The main question of this research is that the objective and concrete crystallization of global geo-strategic developments in the present era indicates which geo-political changes in the sensitive regions of the world.

Methodology

This research is practical in terms of purpose, and since it seeks to examine the contexts and reasons for the formation of developments in sensitive geopolitical areas and its effects on regional

security, the research method ((descriptive-analytical)) has been used in it. In order to achieve its purpose, the research tries to study and explain the reasons and contexts for the presence of first-class (powerful) countries and the effects and consequences of such movements on the security of Southwest Asia and Iran. In order to achieve the goal and correctly formulate the current and future conditions of Southwest Asia, written university texts including books, articles, internet, etc. will be used.

Results and Conclusion

The results showed that the performance of both organizations was at a weak level according to the indicators of efficient urban tourism management. However, the Cultural Heritage, Tourism, and Handicrafts Organization, with a score of 0.43, had a relatively better performance compared to the Gorgan Municipality, which scored 0.41. The analysis of each component revealed that both organizations performed relatively better in indicators such as creating economic facilities and infrastructure, issuing licenses and permits, and monitoring and evaluating non-governmental tourism organizations. However, they performed poorly in other indicators, such as the presence of scientific management to guide private sector investment, information dissemination and promotion of attractions, employing specialized and experienced personnel, developing a public tourism culture, and supporting tourism research. During the Cold War, political priorities were decisive, but after that, economic priorities became decisive for global relations, so any kind of analysis in global relations was based on the economic wave, and following that, political stability has also found a new definition in different countries. This stability is the democratization of political systems. With this change and global developments due to the relationship that has emerged between economic development and global relations with democratization. Understanding the conditions and relations between big countries (America, Russia, China, France, England, India, Germany and Japan) depends on knowing the current world. Therefore, the relations of the world economy are such that the differences between the contemporary powers do not have a strong conflict because the economic interests impose everything. While the country of Iran was important from a strategic point of view during the Cold War, in the new century, this factor has

been aligned with the geo-economic point of view and its regional position has become an internationally privileged position. Iran is capable of multifaceted acting. This actor is able to create economic/political ties and maintain and strengthen them in this field. By connecting different geopolitical fields, it has the operational field to defend the interests of other actors. Finally, it should be noted that the country of Iran is located in the center of a region where the main axis of the political environment is the energy economy, and it is emerging as a new regional power and plays a leading role in the diplomatic balance of the Middle East. In general, it can be said that with the end of the Cold War and the formation of a new geopolitical era in the world, we witnessed extensive changes in the security arena, which can be referred to as the era of

geopolitical changes and the emergence of modern security methods. Since the new geo-strategic and geo-political regions were coordinated with the geo-economic territories in order to guarantee implementation, in simpler words, the geo-political, geo-strategic and geo-economic borders coincided. As a result, the most important territories that will affect the other four territories are Southwest Asia or the Middle East. Because according to the latest theories of the world's energy heartland, whether it is gas or oil (Jeffrey Camp), in Iran, with the view that from the 15th century until today, and according to recent researches, until 2050, the geostrategy of the Persian Gulf will be affected by marine energy due to its geostrategy. This will continue until 2050.

References

1. Mezran, Karim and Varvelli, Arturo. (2018). The Arc of Crisis in the MENA Region. Milan, Ledizioni.
2. Naini, Ali Mohammad (2016), dimensions of soft threat in America's national security strategies, fourth edition, from the book "soft war power from theory to practice" by Hojjat Elah Moradi, Saghi publishing house, Tehran. [In Persian]
3. Afsah Hosseini, Fatemeh Elsadat; Zabihi, Hossein and Jahansahlou, Lala (2018). Forecasting the number of residential units in Tehran in order to achieve economic competitiveness. Urban Ecology Research, 10(20), 97-110. [In Persian]
4. Ezzati, Ezzatullah (2010), Geopolitics in the 21st century, Samt Publications. [In Persian]
5. Golshani, Alireza, Sohrabi, Hamidreza (2013), The role of the Islamic Republic of Iran in the geopolitical funnel of West Asia, International Political Research Quarterly of Shahr Reza Azad University, No. 18. [In Persian]
6. Hafez Nia, Mohammad Reza and Romina, Ibrahim (2016), The impact of geopolitical interests of Iran and Saudi Arabia in creating regional challenges in Southwest Asia, Geographical Research Quarterly, Year 32, Number 2, Number 125. [In Persian]
7. Heydari, Gholamhossein (2004), Global Geopolitical System in the 21st Century and Iran's Position, Second Conference of Iran Geopolitical Association. [In Persian]
8. Jafari Sirizi, Hossein (2012), the role of Türkiye's political-military treaties and agreements with Israel and the United States in national security, J.A. Iran, Master's thesis under the guidance of Marjan Badii, University of Tehran, Faculty of Geography, Department of Human Geography, Department of Political Geography. [In Persian]
9. Maleki, Mohammad Reza (2016), investigation and analysis of Iran's geopolitical and geoeconomic status for CIS countries, Geopolitics Quarterly, 4th year, 3rd issue. [In Persian]
10. Mojtahedzadeh, Pirouz (2011), Political Geography and Political Geography of Tehran, Samt Publications. [In Persian]
11. Navadeh Topchi, Hossein and Fatahi, Vahid (2016), the effect of geopolitical factors on the deterrence of a large-scale conflict among the countries of the Persian Gulf, Strategic Defense Studies Quarterly, Higher Defense University. [In Persian]
12. Obedience, Javad and Mousavi, Seideh Zohra (2010), the mutual relationship between regional security and the development of political spaces, International Quarterly of Geopolitics, 7th year, number 1, 70-87. [In Persian]
13. Taylor Fain, W. (2018). Conceiving the "Arc of Crisis" in the Indian Ocean Region. Diplomatic History. Volume 42. Issue 4. 694-719.
14. Yazdan Panah Daro, Kiyomarth (2015), East and South-Eastern regions of Iran, Tehran University Doctoral Course Booklet. [In Persian]

مقاله پژوهشی

جایگاه ژئواستراتژیک ایران و پیامدهای ژئوپلیتیک آن در منطقه (مطالعه موردی جنوب غرب آسیا)

فرزانه رشاد- دانشجوی دکتری تخصصی رشته جغرافیای سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

عزت الله عزتی* - دانشیار گروه جغرافیای سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

کیومرث یزدان پناه درو - دانشیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
موقعیت استراتژیک ایران و ضرورت ایفای نقش قدرت انرژی در منطقه و جهان حائز اهمیت است. وجود منابع اعظم نفت و گاز در ایران موقعیت سرزمینی استثنایی در ایران در قلب خاور نزدیک بزرگ و حد فاصل دریای مازندران و خلیج فارس و پتانسیل ایران بعنوان کریدور استراتژیک انرژی منطقه و جهان اهمیت دریایی به آن داده است. با توجه به تجارب تاریخی و تئوری‌های مطرح در حوزه استراتژیک در چنین شرایطی عدم ایفای نقش فعال به هیچ وجه از دید بازیگران جهانی پذیرفته شده نیست و باید ایران با تکیه به پتانسیل‌های بالای تولید و تجارت در عرصه منطقه و جهان مشارکت فعال و موثر داشته باشد. روش تحقیق در این مطالعه به صورت توصیفی و تحلیل می‌باشد. پژوهش برای رسیدن به مقصود خود تلاش دارد ضمن بررسی دلایل و زمینه‌های گرایش حضور کشورهای درجه یک (قدرتمند) و آثار و پیامدهای اینگونه حرکت‌ها را بر روی امنیت منطقه جنوب غرب آسیا و ایران مطالعه و تبیین کند. برای رسیدن به هدف و صورت‌بندی صحیح از شرایط موجود و آینده جنوب غرب آسیا از متون دانشگاهی نوشتاری شامل کتاب‌ها، مقالات، اینترنت و... استفاده خواهد شد. یافته‌های مطالعات اخیر بیانگر نزول تدریجی جایگاه اقتصادی ایالات متحده و اتحادیه اروپا و ظهور قدرت‌های جدید اقتصادی جهان به‌ویژه چین و روسیه در قرن ۲۱ است. از آنجا که تامین انرژی انتقال آن تضمین کننده جایگاه هژمون در صحنه جهانی است. کنترل منابع انرژی خاور نزدیک بزرگ یکی از راهبردهای اساسی ایالات متحده جهت تضمین جریان انرژی به غرب مهار چین بعنوان مهمترین مصرف کننده انرژی جهان و مهار روسیه با حضور در حوزه آسیای میانه و قفقاز به شمار می‌رود. در چنین شرایطی اتخاذ دیپلماسی فعال و هوشمندانه در حوزه انرژی از سوی ایران بسیار تعیین کننده و دارای آثار متعدد ژئوپلیتیکی و ژئو اکونومیکی در سطح منطقه و جهان خواهد بود. لذا منافع ملی اقتضا می‌کند با حفظ اصول عزت، حکمت و مصلحت ایران نقش موثر و فعال در زمینه همکاری‌های منطقه و جهانی در خصوص افزایش تولید و تجارت ایفاء می‌کند.	شماره صفحات: ۵۵۴-۵۳۳ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید واژه‌های کلیدی: ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک، ژئو اکونومیک، جنوب غرب آسیا، ایران

استناد: رشاد، فرزانه؛ عزتی، عزت‌الله؛ یزدان‌پناه‌درو، کیومرث (۱۴۰۳). جایگاه ژئواستراتژیک ایران و پیامدهای ژئوپلیتیک آن در منطقه

(مطالعه موردی جنوب غرب آسیا). فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۴(۵۵): صص: ۵۵۴-۵۳۳

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.422600.4075

مقدمه

علم ژئوپلیتیک، به بررسی نقش عوامل محیط جغرافیایی در سیاست می‌پردازد. از زمان عنوان شدن واژه ژئوپلیتیک، معنای تقابل قدرت با یک سرزمین و انسان‌هایی که در آن سکونت دارند مطرح بوده است. و این واژه نقش بسیار اساسی در تولید قدرت داشته است. این علم با منابع گوناگون می‌خواهد این مطلب را بیان کند که اولاً قدرت عامل مهمی در سیاست و روابط بین‌الملل است و منابع تولید قدرت نیز گوناگون ولی اگر ما بتوانیم برای ورود به صحنه سیاسی بین‌الملل بازاری به قدرتی دست یابیم که دارای منبع و منشا جغرافیای باشد. درواقع وارد حیطه ژئوپلیتیک شده‌ایم. پیدایش نظریه‌های قرن حاضر در جهان غرب ناشی از فضای سیاسی خاص این دوران است. در اواخر قرن ۱۹ جهان شاهد پیشرفت‌های فوق‌العاده‌ای در خصوص تسلط فیزیکی بر جهان بوده است. پایه و اساس این تفکرات را ملل اروپایی بنیان نهاده بودند و سپس امریکائی‌ها نیز بر آن افزوده‌اند. با آغاز قرن بیستم در اطراف این قدرت‌های امپریالیستی، کشورهای پدید آمدند که متأثر از فرهنگ‌ها و محیط‌های طبیعی اسرارآمیز قاره‌های آسیا و آفریقا بودند. بر اساس نظریه ماتریالیسم دیالکتیک، برخورد تز و آنتی تز باعث ایجاد سنتز جدیدی می‌گردد که ماهیت و هدایت این حوادث ناشی از شکل سازمان و تولید خواهد بود. امروزه اکثر فضاهای فلسفی که جنگ و تنازع را به‌منظور بقا موردتأیید قرار داده‌اند مشروعیت آن را با انتخاب کار تا سر حد مرگ انجام می‌دهند. کسانی که در سیاست ملل و کشورها به نحوی مسئولیتی به عهده‌دارند اعم از رهبران، مدیران و مجرمان امور مطالعه ژئوپلیتیک دست‌کم تا اندازه‌ای که در این تحقیق بررسی خواهد شد مفید حتی ضروری است. امروزه به دلیل تغییر رویکردهای بین‌المللی نسبت به مناطق مختلف ژئوپلیتیکی موضوعات ژئواستراتژیک در مباحث بین‌المللی در تعیین راهبردهای جهانی اهمیت بسزایی پیدا کرده است. از این‌رو پژوهش حاضر از نگاه کلان حائز اهمیت بوده و از لحاظ کمیت و کیفیت پژوهش می‌تواند موردتوجه باشد. و با توجه به قرار گرفتن ایران در موقعیت ژئوپلیتیکی به‌ویژه در جنوب غرب آسیا سیر تحولات ژئواستراتژیکی جهانی و آثار آن بر قلمرو ژئوپلیتیکی ایران و پیرامون همواره برای کشورها حائز اهمیت بوده و این میزان از اهمیت توجه کننده بنیادین پژوهش حاضر می‌باشد. لذا تلاش می‌شود با بهره‌گیری از آخرین دستاوردهای پژوهشی در این رساله به تبیین جایگاه موضوع پرداخته شود. در این رساله تلاش می‌شود با بهره‌گیری مولفه‌های موثر ژئوپلیتیکی جنوب غرب آسیا چگونگی شکل‌یابی تحولات ژئوپلیتیکی تا سال ۲۰۲۵ مورد بررسی قرار گیرد. سوال اصلی این پژوهش این است که تبلور عینی و ملموس تحولات ژئواستراتژیک جهانی در عصر حاضر بیانگر کدام تغییرات ژئوپلیتیکی در مناطق حساس دنیا می‌باشد (نائینی، ۱۳۹۵: ۱۵).

مبانی نظری

ژئواستراتژیکی دانشی است که نقش ملموس محیط جغرافیای را در تدوین استراتژیک‌ها و راهبردهای بلندمدت تعیین می‌کند این واژه عملاً از نیمه دوم قرن بیستم در استراتژیهای نظامی جای گرفت. و امروزه تمامی تحولات نظامی، سیاسی، اقتصادی و امنیتی در ارتباط مستقیم با ملاحظات ژئواستراتژیک قراردارد. آگاهی از منابع انرژی، غذا مواد معدنی، موقعیت جزایر، تنگه‌های استراتژیک الگوهای حمل‌ونقل دریایی، هوایی، تغییر موازنه قدرت‌ها به تحلیل گر مسائل استراتژیک در تبیین و تفسیر وضعیت کنونی و آینده ژئواستراتژیک مناطق مختلف یاری می‌دهد. اساس امنیت پژوهی مدرن، تامین حیات متناسب دسترسی است چرا که در تعبیر مدرن امنیت گفته می‌شود که امنیت صرفاً تهدید نیست بلکه خلق فرصت نیز هست. از این‌رو ذهن آینده نگر برای تاسیس جامعه‌ای امن باید شیوه زندگی در جهان آینده را طراحی نموده و درو اندیشانه سناریوسازی نماید. با آغاز فراین جهانی شدن تغییرات گسترده‌ای در اهداف و نظریه‌های بازیگران جهانی به‌وقوع پیوست و نقش ژئواکونومی به تدریج تقویت گردید پیش‌بینی‌های حاکی از آن است که حداقل تا نیمه قرن ۲۱ ژئواستراتژی از نوع ژئواکونومی در بالاترین سطح خود بعنوان ابزاری سیاسی در دست دولت‌ها خواهد بود. نقش قلمروهای ژئواستراتژی بری خشکی، بحری دریایی گذرگاهی و پنج جبهه استراتژیک در دوران جنگ سرد ۱- جبهه اول حوزه آتلانتیک شرقی (اروپای ساحلی) ۲- جبهه دوم شرق و جنوب شرق آسیا ۳- جبهه سوم غرب آسیا یا خاورمیانه ۴- جبهه چهارم خاور نزدیک بزرگ (از شمال قزاقستان، ایران، قفقاز، شاخ آفریقا و بخشی از شمال آفریقا) ۵- جبهه پنجم قلمرو هارتلند معروف است. با تاکید تداخل ژئواستراتژیک

روسیه و چین شکل گرفته است. در این میان با توجه به تحولات اخیر و تغییر بازیگران در سطح منطقه و جهانی ازجمله آمریکا با سیاست‌گذاران ایالات متحده بر این باورند که کلید برتری بلا منازع آنها در قرن ۲۱ تسلط بر قلمرو ژئواستراتژیک خاورمیانه نزدیک بزرگ و کنترل منابع انرژی این منطقه است. شاید بتوان قلمرو خاور نزدیک را به لحاظ میزان نفوذ و حضور دیگر قلمروهای ژئواستراتژیک به منطقه شمالی و جنوبی تقسیم نمود. بخش جنوبی که شامل کشورهای عربی و بخش آفریقا است. تعریف در نفوذ قدرت بحری ایالات متحده اروپا هم پیمانان آنها است. منطقه شمالی نیز به جز ایران شامل کشورهای حوزه آسیای میانه و قفقاز است. که حوزه قدرت بحری در آن چندان قوی نیست و از میان قدرت‌های برتر جهان و قلمروهای ژئواستراتژیک این منطقه عمدتاً تحت تاثیر و نفوذ روسیه و چین است. منطقه ژئوپلیتیکی یک فضای جغرافیای وسیع و تجانس در مقیاس فراملی و فرو جهانی است که از پویایی ژئوپلیتیکی خاص برخوردار می‌باشد. بر اساس یافته‌ها در نظریه پایان فوکویا ما منظومه‌های شش‌گانه قدرت برژینسکی و برخورد تمدن‌های هانتینگتن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. همچنین این منطقه به دلیل دسترسی به آبرها و تنگه‌های استراتژیکی (هرمز - باب المندب - سوئز - داردانل - بسفر) و برخورداری از منابع انرژی نفت و گاز واقع شدن در منطقه بیضی استراتژیک ذخایر انرژی (تیلور فین ۱، ۲۰۱۸: ۶۹۵-۷۰۰).

قسمتی از این منطقه یا حلقه ناتو و قسمت اعظم آن در بخش پیرامونی منظومه با حلقه شانگهای قرار می‌گیرد که به دلیل هویت جغرافیایی آسیایی بطور طبیعی دارای گرایش به سمت بخش مرکزی این حلقه بوده و به دلیل موقعیت و ظرفیت ژئوپلیتیکی به‌ویژه انرژی فسیلی در حوزه کنش سایر منظومه‌ها به‌ویژه حلقه و منظومه غربی یعنی اروپا و نیز منطقه جنوب آسیا قرار دارد. با توجه به بیان علمی منتشر شده در خصوص این مفهوم امروزه عملاً تاثیر بسزایی در تدوین راهبردهای ملی و جهانی دارد در چنین شرایطی که مناطق جغرافیایی در سیاست گزارهای کلان نقش‌آفرینی می‌کنند این موضوع در تدوین راهبردهای منطقه‌ای برای کشورهای مختلف از جایگاه و اهمیت بالایی برخوردار است. بر این مبنا منطقه جنوب غرب آسیا یکی از مناطق پر اهمیت جغرافیایی است که کاربردهای متعدد ژئواستراتژیک پیدا کرده است. در همین راستا این موضوع از نگاه ژئوپلیتیکی در ترسیم و ساختار آینده در تنظیم روابط منطقه‌ای و میزان سطح مداخلات قدرت‌های بزرگ بسیار حائز اهمیت بوده و موردتوجه پژوهش‌های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی قرار گرفته است. بر اساس مفهوم ژئواستراتژی، پس از جنگ جهانی دوم جهان دارای دو قلمرو ژئواستراتژی بود که شامل قلمرو بری که منطقه تحت نفوذ جهان کمونیست بود و قلمرو بحری که منطقه تحت نفوذ جهان سرمایه‌داری و برای تجارت دریایی لحاظ می‌شد. قلمرو استراتژی بری متکی بر هارتلند اوراسیا و منطقه قلمرو بری نیز به‌منظور تامین امنیت تجارت دریایی جهان غرب بود. دنیای غرب نیز استراتژی خود را بر اساس استراتژی جهان کمونیست آن روز به رهبری اتحاد جماهیر شوروی تدوین کرده بود. بر این اساس استراتژی غرب سه جبهه را تشکیل می‌داد: ۱- جبهه اول اروپای غربی و ساحلی ۲- جبهه دوم شامل شرق و جنوب شرق آسیا ۳- جبهه سوم شامل کشورهای جنوب و جنوب غرب آسیا. بنابراین می‌توان مقابله دو قدرت صحنه اوراسیا را شاهد بود و این منطقه میدان مناقشه قطب‌های قدرت در قرن بیست و یکم؛ و همانطور که "برژنفسکی" ژئواستراتژیست مشهور آمریکایی عنوان داشته در آینده کسی که بتواند اوراسیا را کنترل کند جهان را کنترل خواهد کرد. جالب اینجاست که در این صحنه عملیاتی ایران نقش حلقه اتصال را خواهد داشت. درواقع در اوراسیا دو مثلث ژئواستراتژی در حال شکل‌گیری است که یکی شامل چین، روسیه و ایران و دیگری نیز شامل اروپا، ایالات متحده آمریکا و ایران دانست (اطاعت و موسوی، ۱۳۹۰: ۸۷).

منطقه اتصال این دو مثلث ژئواستراتژی برای دخالت و یا نظارت در این جزیره جهانی ایران است و هرکدام از دو طرف که بتواند ایران را در دست گیرند درواقع بر جهان قدیم حاکم می‌شوند. در حال حاضر به نظر می‌رسد جنگ سرد دومی در حال شکل‌گیری است که در آن ایران بازیگر مهمی است همانطور که در سال ۱۹۴۷ ایران عامل شروع کننده جنگ سرد اول بوده و نقش مهمی در آن زمان داشته است. از سوی دیگر، وقتی به نقشه جغرافیا نگاه می‌اندازیم در می‌یابیم که هم ایالات متحده آمریکا و هم روسیه هر دو از نظر همسایگی با یک کشور دارای مشکل ژئواستراتژی هستند. برای ایالات

متحدہ آمریکا مشکل ژئواستراتژی کشور مکزیک است. امتیاز ژئو استراتژی ایالات متحدہ ہم ناشی از وحدت بسیار بالای ژئو استراتژیکش است. در طی دو جنگ اول و دوم جهانی کہ اروپا و آسیا صحنہ جنگ بودند فاصلہ زیاد این کشور امتیاز بسیار مہم برایش محسوب می‌شد. ایالات متحدہ آمریکا از ۱۹۴۷ تا امروز تنها یک مشکل اساسی داشته و آن ہم ناشی از ہمسایگی با آمریکای لاتین بخصوص کشور مکزیک بودہ است. مشکل با این کشور نیز ناشی از ساختار ژئو پلیتیک مکزیک است. خلاء ژئو استراتژی روسی نیز لہستان است. بین دو کشور روسیہ و لہستان یک منطقہ باتلاقی بہ نام وجود دارد کہ عامل مناقشہ است کہ در طول تاریخ بین دو کشور ہمیشہ در حال جابہ جا شدن بودہ است. امروزہ در داخل قلمروہای ژئو استراتژیکی تحولاتی در شرف تکوین است کہ بر اساس استراتژی انرژی نفت شکل گرفتند و چون خاورمیانہ مہمترین منطقہ نفتی جہان است مکان تدوین استراتژی انرژی از این منطقہ آغاز شد. بر این اساس از سال ۱۹۷۲ میلادی تمام تحولاتی کہ در سطح جہان رخ دادہ است ہمگی ناشی از استراتژی نفت و تدوین آن بودہ است. اما نقش قلمروہای ژئو استراتژیک قطب‌های جدید در سطح جہان یعنی روسیہ و چین بہ یکدیگر در پیوستگی کامل قرار دارد چرا کہ چین با دسترسی بہ منابع انرژی روسیہ و کشورہای آسیای مرکزی مشکل انرژی خود را حل خواہد کرد. از این نظر چین برای اتحاد با روسیہ مسئلہ اقتصادی - سیاسی را در نظر می‌گیرد. درواقع اتحاد بین این دو کشور تا حدودی مشکل ہر دو طرف را برطرف می‌کند (جعفری سیریزی، ۱۳۹۲: ۱۱-۱۳).

مفہوم ژئوپلیتیک

بسیاری ہنوز ژئوپلیتیک را بہ معنی جغرافیای سیاسی می‌دانند و برخی آنرا منفک از جغرافیای سیاسی دانستہ‌اند و برخی ہم یکی را شاخہ‌ای از دیگری بہ حساب آورده و بعضی نیز ژئوپلیتیک را جغرافیای سیاسی کاربردی می‌خوانند. اساسا پیش از مطرح شدن ژئوپلیتیک جغرافیای سیاسی در متن توجہات اندیش‌مندان قرار داشت. اما جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک در اصل دو مبحث مکمل ہم از یک موضوع علمی است کہ بہ مطالعہ نقش‌آفرینی قدرت سیاسی در محیط جغرافیای می‌پردازد. جغرافیای سیاسی عبارت است از مطالعہ اثر تصمیمات سیاسی بر محیط جغرافیایی و ژئوپلیتیک عبارت است از مطالعہ روابط قدرت‌ها براساس امکاناتی کہ محیط جغرافیایی در اختیار می‌گذارد و یا امکاناتی کہ می‌توان از محیط جغرافیایی گرفت (حافظنیا و رومینا، ۱۳۹۶: ۲۵).

اصولا پیدایش نظریہ‌های ژئوپلیتیک قرن بیستم در جہان غرب از فضای خاص این دوران ناشی می‌شود. دورانی کہ انقلاب‌های علمی وسیع اکثر تحولات اروپا را توجیہ کرده و توانستہ بود باعث تحکیم تفکر رایج اروپایی در امور دینی نیز بشود. بر این اساس عقیدہ برتری‌نژاد سفید بر تمامی نژادها توجیہ شد و زمانی کہ انسان خود را در راس نظام طبیعت یافت، باعث شد کہ بہ آسانی سفیدها و درواقع اروپایی‌ها سمبل ہدایت و راہنمایی و دیگر نژادها و ملیت‌ها نشانہ توحش بہ حساب آیند. اما این ایالات متحدہ آمریکا بود کہ پس از اروپا با در اختیار گرفتن این سلاح علمی-فلسفی توانست جایگاہ برتر در این نظم طبیعی را از آن خویش سازد و در این راہ از همان ادبیاتی استفادہ کرد کہ اروپایی‌ها قبلا آن را بہ کار گرفته بودند. در گرما گرم ہمین بحران علمی بود کہ تفکر ژئوپلیتیک قرن بیستم متولد شد. بنابراین خواستگاہ دانشی کہ بعدہا بہ آن عنوان ژئوپلیتیک دادہ شد، مرکز استعماری امپراتوری‌های رقیب در اواخر قرن نوزدہ بود کہ ریشہ در مادی‌گرایی جغرافیایی کهنہ قرون گذشتہ داشت. براین اساس در آنها دانشگاہ‌ها، اجتماعات جغرافیایی و مراکز آموزشی قدرت‌های بزرگ اروپا با یک برنامہ بی‌سابقہ، بہ توسعہ‌طلبی امپریالیستی و گسترش قلمروی خود در مناطق ژئوپلیتیک دور و نزدیک روی آوردند (ملکی، ۱۳۸۶: ۱۴).

شاید بتوان ہالفورد می‌کندر را مشہورترین جغرافیدان عصر امپریالیستی دانست. مقالہ معروف او با عنوان محور جغرافیایی تاریخ، روابط و پیوستگی‌های بین علایق ملی، جغرافیا و زمین را در وی براساس فرضیہ مبتنی برتفوق فزونی یابندہ قدرت زمینی بر قدرت دریایی اظہار داشت: «آنکہ براروپای شرقی حکومت کند، برسرزمین حیاتی حاکم است، آنکہ برسرزمین حیاتی حکومت کند بر جزیرہ جہانی حاکم است و آنکہ بر جزیرہ جہانی حکومت کند بر سراسر جہان فرمان می‌راند. نیکلاس اسپایکمن نیز با الہام از تئوری سرزمین حیاتی می‌کندر بہ اراءہ تئوری ارض محیط پرداخت و بہ مقتضای آن توصیه کرد کہ لازم است ایالات متحدہ برای حفظ سرزمین حیاتی مناطق حاشیہ‌ای اطراف آنرا حفاظت کند. زیرا اسپایکمن براین باور بود

مناطق پیرامونی هارتلند، که وی آنرا رایلمند می‌خواند، شاه کلید کنترل اوراسیا است. درآلمان مهم‌ترین دانش آموخته جغرافیای سیاسی فردریک راتزل و سپس شاگرد وی، رودلف کیلن تحت تاثیر اندیشه‌های سیاسی- جغرافیایی استادش در اثری با عنوان «دولت، به مثابه موجودی زنده» حقوق و قوانینی را مطرح کرد. و برآن نام ژئوپلیتیک نهاد و بدین ترتیب اصطلاح ژئوپلیتیک اولین بار توسط کیلن ابداع شد. براین اساس ارزیابی قدرت یک ملت و فرصت‌ها و امکاناتش برای حفظ و بسط قدرت خویش در ابعاد ملی، منطقه‌ای و جهانی همواره یک نکته اساسی در ژئوپلیتیک بوده است. از اینرو بی‌جهت نیست که اکثر صاحب‌نظران این رشته تا پیش از جنگ دوم جهانی، از کشورهای امپریالیست و توسعه طلب بوده‌اند. نگاهی به تعاریف و تعابیر رایج از ژئوپلیتیک نیز نشان می‌دهد اکثر اندیش‌مندان این حوزه سیاست‌های جغرافیایی را از چشم‌انداز صاحبان قدرت و اندیشه و با دیدگاهی از بالا به پایین در سلسله‌مراتب قدرت و رویکردی اغلب نظامی و بعضا اقتصادی مورد مطالعه قرار داده‌اند. از این منظر، ژئوپلیتیک بخشی از جغرافیای سیاسی است که مستقیما با منازعات بین‌المللی و اندیشه قدرت پیوند دارد. باین‌وجود به نظر می‌رسد جامع‌ترین تعریف از ژئوپلیتیک را محمدرضا حافظ نیا استاد ژئوپلیتیک در ایران ارائه داده است. از نظر وی «تعریف علمی ژئوپلیتیک در قالب یک مفهوم ترکیبی قابل تبیین است که درآن سه عنصر اصلی یعنی جغرافیا قدرت و سیاست دارای خصلتی ذاتی می‌باشند.» بر این اساس ترکیب سه معیار جغرافیا قدرت و سیاست الگوهای رفتاری گروه‌های متشکل انسانی را نسبت به یکدیگر تعیین می‌کند. از اینرو موضوع ژئوپلیتیک را روابط متقابل متغیرهای مزبور و رفتار گروه‌های انسانی متشکل نسبت به یکدیگر بر پایه ترکیب جغرافیا، قدرت و سیاست تشکیل می‌دهد. بنابراین می‌توان گفت: «ژئوپلیتیک عبارت است از علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آنها با یکدیگر.» (نواده توپچی و فتاحی، ۱۳۸۶: ۱۵-۱۶).

مفهوم ژئواکونومیک

مفهوم ژئواکونومیک و کارکردهای آن به‌صورت گسترده در ارتباط با مفهوم دیگری به نام ژئوپلیتیک مورد تفسیر قرار می‌گیرد. در این زمینه پیترو تیلور بر این باور است که به یاری ژئوپلیتیک می‌توان به مطالعه توزیع جغرافیایی قدرت در میان کشورهای جهان پرداخت و هم‌زمان به سنجش و تحلیل این موضوع پرداخت که چگونه عوامل موثر دیگری نظیر اقتصاد به رقابت‌های بین‌المللی شکل می‌دهند. در این فرایند ارتباط موجود میان ژئوپلیتیک و عواملی نظیر اقتصاد باعث اهمیت یافتن مفهوم ژئواکونومیک می‌شوند. در یک نگاه کلی، مفهوم ژئواکونومی به واکاوی این مسئله می‌پردازد که خصیصه‌های جغرافیای اقتصادی یک کشور چه تأثیراتی بر موجودیت آن و همچنین سیاست خارجی آن دارد. کارکردهای ژئواکونومیک در امنیت و توسعه کشورها نشانگر آن است که میان سیاست و اقتصاد، هم‌پیوندی و هم‌افزایی وجود دارد و بدون چنین ارتباطی نمی‌توان انتظار داشت که ثبات ایجاد شود. این موضوع مبین این نکته است که در روابط بین‌الملل مسئله تامین منافع در حوزه اقتصاد بین‌الملل یک عامل تعیین‌کننده است که توجه به آن هم می‌تواند به تامین ثبات و منافع اقتصادی کشورها یاری رساند و هم بسترهای لازم را برای آنها فراهم کند تا با بهره‌گیری از اقتصاد سطوح بالاتری از منافع را در حوزه‌های دیگری نظیر سیاست و امنیت جهانی برای خود فراهم کنند. (گلشنی و سهرابی، ۱۳۹۳: ۲۸-۳۱).

همین مسئله باعث شده است که موقعیت ژئواکونومیک و کارکردهای ژئواکونومی برای کشورهای مختلف به گونه‌ای تفسیر شود که تامین‌کننده قدرت، نفوذ و اهداف ژئوپلیتیک آنها در محیط پیرامون باشد. حکومت‌هایی که بنیادهای سیاست خارجی خود را بر روی ژئواکونومی استوار ساخته‌اند، عامل اقتصاد را به‌عنوان ابزارای مورد استفاده قرار می‌دهند که توانایی نفوذ در مناطق مورد نظر را برای آنها فراهم می‌آورد چنین وضعیتی به آن معنا است که ژئواکونومی باعث به وجود آمدن مجموعه‌ای از ضرورت‌هایی است که تامین آنها نیازمند بازنگری در سیاست و شیوه اندیشیدن به فضای جغرافیایی است. ژئواکونومی را از منظری دیگر می‌توان مولفه‌ای دانست که به حکومت‌های ملت پایه، این فرصت را می‌دهد تا با استفاده از عامل اقتصاد به شناخت و بازنگری نقش و جایگاه خود در نظام نوین جهانی بپردازند. در این فرایند ژئواکونومی تعیین‌کننده بسترهای جغرافیایی است که در آن یک کشور می‌تواند به یاری فرصت‌ها و مزیت‌هایی که در اختیار دارد به تقویت تواناهای خود بپردازد و به خلق فرصت‌های جدیدی بپردازد که زمینه‌ساز دستیابی به منافع اقتصادی است و از همین راه مناسبات

بین‌المللی را به‌صورتی مورد بازنگری قرار دهند که تامین‌کننده اهداف اقتصادی باشد؛ بنابراین می‌توان گفت که ژئواکونومی با تاثیرگذاری بر روی رفتارهای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی شهروندان و سیاست‌گذاران کشور به رفتارهای متقابل حکومت‌ها با یکدیگر شکل داده و امور بین‌المللی را در سایه ارتباط متقابل، جغرافیا و اقتصاد متاثر می‌سازد (یزدان‌پناه‌درو، ۱۳۹۵: ۲۳-۲۲).

ژئواکونومی باعث به وجود آمدن یک ارتباط منطقی میان سیاست اقتصادی و ظرفیت‌های ژئوپلیتیک یک کشور می‌گردد که توجه به آنها می‌تواند زمینه‌ساز ایجاد فرصت‌های اقتصادی جدید، توسعه و پیشرفت گردد. ژئواکونومی را همچنین می‌توان حوزه‌ای دانست که ارتباط متقابل اقتصاد و ژئوپلیتیک را برقرار می‌کند: در حوزه اقتصاد، کاهش قدرت اقتصادی یک کشور خاص، برای آن کشور پیامدهای ژئوپلیتیک عمده‌ای را به همراه خواهد داشت؛ تغییرات ژئوپلیتیک نیز پیامدهای اقتصادی گسترده‌ای را ایجاد خواهد کرد. با وجود این، هرگز نباید قدرت ژئواکونومی را با قدرت اقتصادی یکسان دانست، همچنان که برخی از محققان به اشتباه بر این باور هستند که دستیابی به قدرت ژئواکونومیک را می‌توان نتیجه دستیابی موفقیت‌آمیز به قدرت اقتصادی دانست. این در حالی است که به‌عنوان مثال همان‌گونه که بارو بحث کرده است هرچند زاپن در دهه ۱۹۸۰ میلادی به قدرت اقتصادی دست یافت. اما این امر هرگز نتوانست این کشور را به یک قدرت ژئواکونومیک تبدیل کند، چرا که این کشور نتوانست منابع اقتصادی که به‌دست آورده بود را به منبعی برای تقویت قدرت نظامی و سیاسی خود تبدیل کند. این امر نشان‌دهنده آن است که قدرت‌های ژئواکونومیک، آن دسته از کشورها هستند که در کنار توانایی اقتصادی، از درک و شناخت مناسبی نسبت به کارکردهای ژئواکونومیک برخوردارند و به همین علت از موقعیت ژئواکونومی خود استفاده می‌کنند و در نهایت به یک قدرت ژئواکونومیک تبدیل می‌شوند. در اینجا ژئواکونومیک وابسته به دو گروه کلی از متغیرها است: ۱- عوامل و ظرفیت‌های محیطی که یک فضای جغرافیایی، عوارض و پدیده‌های جغرافیایی (کوه‌ها، منابع آب...) مایع طبیعی (آب‌ها، ذخایر طبیعی و پوشش گیاهی، منابع زیرزمینی، ذخایر انرژی) دسترسی جغرافیایی به آب‌های آزاد، همسایگان و...؛ ۲- عوامل ظرفیت‌های انسانی که شامل جمعیت، نیروی انسانی، توسعه انسانی، اقتصاد، فرهنگ، و... مجموعه این عوامل باعث می‌شود که یک کشور از نظر فضایی، ظرفیت‌های اقتصادی را پیدا نموده و به این ترتیب نقش فعالی را در فضای جریان‌های جهانی ایفا کند (مزران ۱ و همکاران، ۲۰۱۸).

این موضوع نشان از اهمیت این مسئله دارد که ژئواکونومی یک کشور برخاسته از ظرفیت‌های جغرافیایی طبیعی و انسانی آن کشور است و بیشتر آن را باید یک امر بالقوه دانست که تنها در سایه تغییر رفتارهای محیطی سیاست‌گذاران، فرصت فعلیت یافتن پیدا می‌کند و به‌عنوان یک عامل بالفعل در قدرت‌یابی کشور در مقیاس منطقه‌ای و یا جهانی عمل می‌کند. در این فرایند آگاهی از موقعیت ژئواکونومیک و فرصت‌ها و محدودیت‌هایی که در این حوزه یک کشور با آن مواجه است زمینه تغییر نگرش در سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌سازی‌ها حاکمیت فراهم می‌آورد تا با بهره‌گیری از اندیشه فضایی در پیشبرد مسائل اقتصادی کلان، به‌عنوان یک بازیگر جدی در رقابت‌های ژئوپلیتیکی مطرح شود. ژئواکونومی از نظر ساختاری به همان اندازه که از رفتار و اندیشه فضایی حاکم بر کشورها و جوامع تاثیرگذار است، به تاثیرگذاری بر آنها نیز می‌پردازد. چرا که به سبب ارتباط نزدیکی که ژئواکونومی با منافع ملی یک کشور پیدا میکند، زمینه‌ساز تغییر در نگرش‌های فضایی آنها شده و سبب می‌شود که آنها برای تامین منافع ملی خود از سمت ژئوپلیتیک به سمت ژئواکونومیک حرکت نمایند.

در این فرایند ژئواکونومیک باعث می‌شود که فرهنگ سیاسی کشورها از ماهیت درون‌گرایانه خود فاصله گرفته و یک ویژگی برون‌گرایانه پیدا کند که به‌صورت گسترده‌ای تحت تاثیر ارتباط با جهان پیرامون و آشنایی با واقعیت‌هایی است که موقعیت ژئواکونومیک یک کشور بر آن تحمیل می‌کند. این واقعیت‌های ژئواکونومیک شامل مسئله نیاز به دستیابی به بازارهای جهانی، تامین منابع مالی از بازارهای جهانی، تامین منابع مالی از بازارهای بین‌المللی، رقابت اقتصادی با همسایگان، تعارضات منطقه‌ای، منافع ملی به محیط سیاست بین‌الملل و... است. این مجموعه از واقعیت‌های جغرافیایی که ژئواکونومی همواره با خود به همراه دارد باعث می‌شود که کشورهای مختلف برای تامین منافع اقتصادی خود و در سایه موقعیت ژئواکونومی که در آن قرار دارند به بازنگری در سیاست‌های خود بپردازند. این بازنگری‌ها ممکن است به دو شیوه مختلف به‌وقوع

پیوندند: ۱- نخست رویارویی کارگزاران حاکمیت و سیاست‌گذاران کشور با واقعیت‌های جهانی که در سایه جهانی شدن اقتصاد مجبور به پذیرفتن آنها هستند؛ ۲- تغییر در آگاهی اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی جامعه که در این امر نیز به صورت گسترده‌ای تحت تاثیر پدیده جهانی شدن به وقوع می‌پیوندد.

در طول تاریخ موقعیت ژئو اکونومیک سرزمین‌ها و کشورهای مختلف نقشی تعیین کننده در ارتباطات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی آنها ایفا کرده است و بنیادهای توسعه را به صورت روز افزونی به مسئله ارتباطات اقتصادی با کشورها و سرزمین‌های پیرامون وابسته ساخته است. همین مسئله باعث شده است که برخی از محققان حوزه ژئو اکونومیک بر روی این نکته تاکید کنند که تجارت خارجی یکی از ابزارهای ارتباطی است که در طول تاریخ نه تنها به گسترش ارتباطات اقتصادی میان کشورها و سرزمین‌های گوناگون یاری رسانده است، بلکه زمینه‌ساز آن شده است تا آنها در سایه توسعه تعامل اقتصادی خود با سایر کشورها، سرزمین‌ها و فرهنگ‌ها بر سطح و دامنه ارتباطات بین‌المللی جوامع خود بیفزایند و به این ترتیب نه تنها به منافع اقتصادی جدیدی دست پیدا کنند، بلکه بتوانند در سایه توسعه روابط اقتصادی خود با دیگران جامعه خود را پویاتر سازند.

پیشینه پژوهش

عزتی و یزدان‌پناه در سال ۱۳۸۶ در پژوهشی تحت نام «پیمان اقتصادی - امنیتی شانگهای را با تاکید بر چشم‌انداز عضویت ایران» به این نتیجه رسیدند که، پیدایش و علل استمرار و گسترش حوزه جغرافیایی سازمان شانگهای تاثیرات عضویت ایران در این سازمان را نسبت به منافع و امنیت ملی کشورمان با تاکید بر جایگاه استراتژیک ایران در منطقه خاورمیانه مورد بررسی قرار می‌دهد.

مجتهدزاده در سال ۱۳۸۷ در کتابی تحت عنوان «امنیت آسیای جنوب باختری در ژئو پولیتیک قرن بیست و یکم» به این نتیجه رسید که، مفهوم جغرافیایی شامل مجموعه‌ای از در منطق خلیج فارس و خزر آسیای مرکزی است. به اضافه آن بخشی از جهانی که خاورمیانه عربی شناخته می‌شود. ضرورت طرح این سوال را پیش می‌کشد که آیا قدرت‌های فرا منطقه‌ای دست‌به‌کاری زده‌اند که کشورهای منطقه را در راه حل اختلافاتشان و ایجاد ترتیباتی منطقه‌ای برای صلح و همکاری یاری داده باشند؟ با این که آنها سرگرم تشدید اختلافات سیاسی و سرزمینی بوده‌اند تا بتوانند توجیهی منطقه‌ای برای ادامه چیرگی نظامی - فروش اسلحه و دخالت‌های سیاسی خود در او منطقه در اختیار داشته باشند؟

عزتی در سال ۱۳۸۶ در کتابی تحت عنوان «نظریه‌های جدید جغرافیای سیاسی» به این نتیجه رسید که، جغرافیدانان سیاسی باید به دنبال شناخت کانون مرکزی سیاست باشند و برای آنکه بتوانند از عهده چنین امر مهمی برآیند، لازم است از یک قدرت درک و فهم و پیش‌بینی و پیشگویی برخوردار باشند. امروزه نظریه پردازان جدید متفق القول هستند که اگر عواملی که در سیاست ملل نقش دارند و به شکلی می‌توانند در تغییر و تحولات جهانی به سرعت وارد عمل شوند کارآیی خود را حفظ کنند، باید به فاکتورها و عواملی که تاثیر بسزایی در روابط بین‌الملل دارند توجه کنند.

حیدری در سال ۱۳۹۰ در کتابی تحت عنوان «نظام ژئو پلیتیک جهانی در قرن ۲۱ و موقعیت ایران» به این نتیجه رسید که، قدرت اصلی‌ترین عنصر ساختار نظام ژئو پلیتیک جهانی را تشکیل می‌دهد که نحوه شکل‌گیری تداوم چگونگی حرکت آن را در عرصه فضای جغرافیایی بعنوان یک کنش انسانی به همان اندازه حائز اهمیت است که ساختار شکل عوامل و بازیگران آن.

پیشگاهی‌فر در سال ۱۳۷۸ در پژوهشی تحت عنوان «ژئوپلیتیک ایران در نظام دگرگون شونده جهانی» به این نتیجه رسید که، برهم خوردن نظام دو قطبی، سبب تغییر ماهیت ژئو پلیتیک ایران و بدست آوردن نقش جدید در منطقه و جهان شده بطوریکه در نظام دگرگون شونده جهانی موقعیت ایران در سیستم تابع خاورمیانه بحساب آمد. پایان جنگ عراق و کویت، آغاز طرح استراتژی مذاکره از طرف ایران شد که در پی آن استراتژی اتکاء بخود در مقابل سر بلندی کلیتون را به همراه

داشت با تبدیل قلمروهای استراتژیک، ژئوپلی نومیک ایران در مرکز ثقل امنیت انرژی جهان واقع شده است و این امر روح تازه‌ای در کالبد ژئوپلیتیک ایران دمیده است.

احمدی‌پور در سال ۱۳۷۹ در پژوهشی تحت عنوان «بررسی ژئوپلیتیک جدید ایران بعد از جنگ سرد» به این نتیجه رسید که، ژئوپلیتیک جدید ایران در این بازی قدرت در حوزه ژئوپلیتیک دریای خزر و تحلیل تهدیدات و فرصت‌های مطرح‌شده در این زمینه می‌باشند.

یاسوری و سجودی در سال ۱۴۰۱ در پژوهشی تحت عنوان «نقش و جایگاه ایران در آسیای غربی و جنوب غربی: بنیادی یا نظری» به این نتیجه رسید که، بین کشورهای منطقه در زمینه‌ی برخورداری از شاخص‌های مورد بررسی اختلافات چشمگیر و معنا داری وجود دارد و کشور ایران با توجه به برنامه‌ی بلندمدتی که برای رسیدن به جایگاه برتر منطقه در دست دارد و همچنین با توجه به توانمندی‌ها و مزیت‌های بالقوه‌ای که جهت تحقق بخشیدن به آرمان‌های سند چشم‌انداز دارد لذا در انتها سعی شده است راهکارهایی جهت تحقق جایگاه ایران بر اساس سند چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴ ارائه گردد.

زمانی صیقلانی و صالحی دوبرخسری در سال ۱۳۹۲ در پژوهشی تحت عنوان «ایران و مدیریت ژئوپلیتیک منطقه جنوب غرب آسیا» به این نتیجه رسیدند که، با عنایت به تحویل نگرش راهبردی و فضایی به مرز و کارکردهای مرزی وجود زمینه‌های بالفعل و بالقوه تهدیدها و آسیب‌های مختلف مرزی شایسته است در اداره و مدیریت مرزهای کشور در سطح راهبرد و سیاست کلان و هم در سطح راهکارهای اجرایی و عملیاتی در میان راهبردها و مدل‌های مدیریتی سیستم و الگویی انتخاب گردد که نت‌ها ریشه‌ها و عوامل تهدید و بحران را با هزینه‌های کمتر و با اتکا و توانایی‌های مجلی منطقه‌ای بخشکاند بلکه سبب باروری و رشد کارکردهای مختلف مرزی شود.

سالم العو کلی در سال ۱۹۶۵ در پژوهشی تحت عنوان «ناتوی اسلامی و همچنین زمینه‌های شکل‌گیری ایده ناتوی عربی» به این نتیجه رسید که، ایران و عربستان تحت تاثیر پیگیری‌های «ملک فیصل بن عبدالعزیز» به دنبال ایجاد یک ائتلافی مشابه ناتوی اروپایی تحت عنوان ناتوی اسلامی برای مقابله با ورود اندیشه‌های ماکسیستی و نیز کمونیستی در منطقه بودند و پادشاه ایران، اردن و عربستان تنها حاکمانی بودند که با این ایده و اجرایی شدن آن موافقت کردند، اما حالا و تحت تاثیر اختلافات شدیدی ایران و عربستان با هم دارند این دو کشور به دو قطب کاملاً متضاد در منطقه تبدیل شده‌اند و هرکدام مسیر متفاوتی را برای خروج از بحران‌های کنونی دنبال می‌کند.

مظهر الحمیظه در سال ۱۳۸۲ در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به موضوع خاورمیانه عربی و بزرگ در زمان بوش پسر و پس از حادثه ۱۱ سپتامبر اشاره می‌کند و این دو مفهوم را مورد مطالعه قرار می‌دهد؛ دو مفهومی که در آن تلاش شده است تا با مطالعه دقیق کشورهای منطقه و اهداف آمریکا در جنوب غرب آسیا چالش‌های پیش‌روی ایالات متحده آمریکا در نحوه حضورش در منطقه را ارزیابی کند.

روش پژوهش

این تحقیق از نظر هدف کاربردی است و از آنجا که به دنبال بررسی زمینه‌ها و دلایل شکل‌گیری تحولات در مناطق حساس ژئوپلیتیک و آثار آن بر روی امنیت منطقه‌ای است، در آن از شیوه و روش تحقیق ((توصیفی - تحلیلی)) استفاده شده است. پژوهش برای رسیدن به مقصود خود تلاش دارد ضمن بررسی دلایل و زمینه‌های گرایش حضور کشورهای درجه یک (قدرتمند) و آثار و پیامدهای اینگونه حرکت‌ها را بر روی امنیت منطقه جنوب غرب آسیا و ایران مطالعه و تبیین کند. برای رسیدن به هدف و صورت بندی صحیح از شرایط موجود و آینده جنوب غرب آسیا از متون دانشگاهی نوشتاری شامل کتاب‌ها، مقالات، اینترنت و ... استفاده خواهد شد.

محدوده مورد مطالعه

رودخانه کورا و جیحون به ترتیب در شمال غربی و شمال شرقی، فلات ایران را از آسیای صغیر و فلات پامیر جدا می‌کند، همچنین وجود چهار جلگه در چهار طرف حدود آنرا با مناطق مجاور روشن می‌سازد که عبارتند از: جلگه رود کورا در شمال غربی، جلگه بین‌النهرین در جنوب غربی، جلگه ماوراءالنهر در شمال شرقی، و جلگه پنجاب و سند در جنوب شرقی. به طور

کلی در جنوب غرب آسیا هفت واحد جغرافیایی یا هفت منطقه طبیعی مشاهده می‌شود که هر یک وحدت خاص خویش را دارند این واحدها عبارتند از: آسیای صغیر، ارمنستان، قفقاز، ایران، عربستان، سوریه و بین‌النهرین. (همان مأخذ، ۳۸) با نگاهی به نقشه طبیعی آسیای جنوب غربی می‌توان تشخیص داد که سه منطقه نخست کاملاً کوهستانی و سه منطقه آخر اساساً جلگه‌ای، دشتی و هموار است.

شکل ۱. نقشه جغرافیایی سیاسی ایران

یک دوره زمانی به نسبت طولانی است که اروپای غربی و ایالات متحده ی آمریکا در تلاش اند جهان سیاسی را بر اساس دوری یا نزدیکی آنها نسبت به خود، مناطق مختلف تقسیم کنند. این گونه دسته بندی سیاسی ریشه در رقابت های ژئوپلیتیکی شرق و غرب سیاسی دارد که نخستین بار میان دو قدرت روسیه و بریتانیا رایج و سپس در دوران جهان دو قطبی میان ایالات متحده ی آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی سابق پیگیری شد؛ اما پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، شرق سیاسی سنتی از میان رفت، اما مفهوم غرب سیاسی همچنان مورد توجه قرار گرفت و در تعاملات و منازعات سیاسی جهان استفاده شد. در قیاس با همین مفهوم سازی شرقی بوده که قاره های آسیا و آفریقا به خاور نزدیک و خاورمیانه و خاور دور تقسیم شد. این فرض با تلقی محور بودن اروپا و سپس ایالات متحده ی آمریکا در جهان سیاسی استوار بود و اصطلاح خاورمیانه با تفاوت های مختلفی در قرن ۲۰ میلادی به کار گرفته شد و سر آغاز موج جدیدی از مدل های امنیتی در جهان گردید و در واقع باور سنتی را به باور ساختاری امنیت تغییر داد. اما نکته ی جالب توجه ایست که حدود جغرافیایی خاورمیانه هنوز وضع مشخصی پیدا نکرده است. این اصطلاح شامل بخش هایی از جهان است که از شمال آفریقا تا هندوستان و از قفقاز تا آن سوی دریای سرخ را فرا گرفته است. و به عنوان یک منطقه ی جغرافیایی و سیاسی مورد توجه قرار می گیرد. البته این بحث وجود دارد که میان پدیده ای محیطی این منطقه ی پهناور از جهان هیچ گونه هماهنگی و تجانسی وجود ندارد که بتوان آن را یک منطقه ی ژئوپلیتیکی مانند خلیج فارس، شامات، مغرب و آفریقای شمالی دانست بنابراین به نظر می رسد طرح مباحث جدید درباره ی خاورمیانه رسیدن به اهداف مشخصی است که باعث شده این مفهوم را به این مفهوم را به این منطقه ی وسیع اطلاق نمایند و در واقع یک توصیه ی جغرافیایی – سیاسی است برای درگیر کردن کشورهای بیشتری در رویدادها و مسائل بخشی از این منطقه مانند خلیج فارس، دریای خزر (آسیای مرکزی و قفقاز) سرعت فزاینده ی تحولات در این منطقه و انتقال آن به کانون محوری مسائل نظم بین المللی از پدید های مهم قرن ۲۱ میلادی است که همه ی بازیگران سیاسی و تقریباً همه ی کشورهای واقع در این منطقه را تحت تاثیر قرار داده و امروزه خاورمیانه به عنوان یک منطقه ی حیاتی در جهان به شمار می رود و به سبب وجود منابع و ذخایر عظیم انرژی و نگرانی های ژئواستراتژیک در کنترل این منابع جنگ ها و منازعات متعددی در این منطقه پیوسته است، بنابراین منطقه ی خاورمیانه و منابع انرژی آن امروزه می تواند به عنوان تکیه گاه راهبردی در عرصه ی سیاست نوین جهانی باشد و رقابت کشورهای رو به رشد آسیای شرقی مانند: چین یا هند با کشورهای اروپایی، ژاپن و ایالات متحده ی آمریکا بر سر دسترسی به منابع این منطقه می تواند

شکل ۳. جایگاه ژئوپلیتیک

یافته‌ها (تجزیه و تحلیل)

فرضیه فرعی اول: به نظر می‌رسد جنوب غربی آسیا یکی از کانون‌های اصلی ژئو استراتژیکی بیشترین تحولات را تا ۲۰۲۵ تجربه خواهد کرد. روند کنونی تحولات نظام بین‌المللی بیانگر این است که کشوری نقش قدرت برتر جهانی را در سده بیست و یکم بازی خواهد کرد که بتواند بر منابع و خطوط انتقال انرژی جهان به‌ویژه نفت و گاز تسلط داشته باشد. این تفکر کند که از کانال سوئز تا گذرگاه استراتژیک مالاکا را استراتژیک پیش از هر چیز کنترل منطقه‌ای را ایجاب می‌دربار می‌گیرد. این حوزه ژئواستراتژیک جدید سه منطقه جغرافیایی را در بر دارد که عبارت است از:

- ۱) جنوب غرب آسیا با محوریت حوزه خلیج فارس به‌ویژه ایران
- ۲) جنوب آسیا با محوریت هندوستان جنوب شرق و شرق آسیا با محوریت ژاپن

در این مثلث استراتژیک جدید ایران نقشی حیاتی دارد زیرا تنها کشوری است که از امکانات ویژه‌ای برای انتقال انرژی از آسیای مرکزی به دریای عمان و خلیج فارس برخوردار است ایران نقش بسیار مهم و محوری در ژئوپلیتیک دریای خزر و خلیج فارس دارد دریای خزر بیش از ۲۰۰ میلیارد بشکه نفت و ۲۷۹ تریلیون فوت مکعب گاز طبیعی را در خود جای داده است و شرکت‌های نفتی تاکنون بیش از ۴ میلیارد دلار برای استخراج این منابع انرژی هزینه کرده‌اند. ایران با دارا بودن بیش از یکصد میلیارد بشکه ذخایر نفتی جزو چهار کشور اول جهان است با ۸۰۰ تریلیون فوت مکعب ذخایر گاز طبیعی اثبات شده پس از روسیه مقام دوم را در اختیار دارد. در و خاورمیانه، سهم ایران از ذخایر اثبات شده گاز طبیعی ۵۸ درصد است ایران با ۱ درصد جمعیت جهان، ۱۵ درصد ذخایر گاز طبیعی جهان را در اختیار دارد ۲ منطقه امنیت همه‌جانبه جهان در سده بیست و یکم به این مثلث ژئواستراتژیک بستگی دارد که ایران در مرکز آن قرار گرفته است و ایالات متحده کنترل این منطقه را محور استراتژیک در سیاست‌های خود قرار داده است. اکنون منطقه خاورمیانه یک منطقه ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیکی است و در تحولات آتی نیز نقش محوری خود را به‌عنوان کانون توجهات استراتژیک و هارتلند مناطق استراتژیک جهان حفظ خواهد کرد. در دوران پیدایش حوزه‌های ژئواستراتژیک، جدید قدرت نظامی آخرین ابزار برای تحمیل اراده محسوب می‌شود و امروزه در مقوله امنیت دیگر صرفاً جنبه نظامی مطرح نیست بلکه جنبه‌های دیگری از جمله سیاسی، اقتصادی و فرهنگی نیز وجود دارد لذا شناخت امکانات ژئواستراتژیک مناطق به‌عنوان یک زیربنای واقعی و غیرقابل تغییر می‌تواند راهگشای ما در درک مفاهیم امنیتی باشد. حوزه خلیج فارس در معادلات استراتژیک جایگزینی ندارد و علت تفاوت‌های فاحشی است که در شمال و جنوب آن دیده می‌شود در حوزه خلیج فارس ایران با داشتن بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر ساحل مناسب عملیاتی و بنادر و لنگرگاه‌هایی با توان پذیرش ناوگان‌های بزرگ وضعی استثنایی دارد چراکه سواحل جنوبی خلیج فارس از این جهت با محدودیت‌های بسیار روبه‌رو هستند بنابراین تامین امنیت منطقه ژئواستراتژیک خلیج فارس از هر جهت با مشارکت ایران عملی خواهد بود و قدرت‌های جهانی با توجه به همین واقعیت‌ها بود که پس از انقلاب اسلامی آشکارا این نکته را مطرح کردند که امنیت خلیج فارس باید به وسیله کشورهای فرامنطقه‌ای تامین شود، غافل از این که اگر عملیات نظامی صورت

گیرد موقعیت ایران به گونه‌ای است که می‌تواند به بهترین صورت دست به عملیات تاخیری بزند یا منافع قدرت‌های فرامنطقه‌ای به اشکال مختلف به خطر اندازد واقعیت این است که ناامنی فارس نه به سود قدرت‌های بزرگ است نه کشورهای منطقه بنابراین اگر بخواهیم به امنیتی واقعی در حوزه خلیج فارس دست یابیم این کار جز از راه مشارکت کشورهای منطقه و هماهنگ شدن آنها با اهداف استراتژیک جهانی امکان‌پذیر نیست در این زمینه ایران باید به تدوین یک دستور کار ژئوپلیتیکی بپردازد که هم جواب گوی مشکلات منطقه‌ای باشد و هم مسائل جهانی در راستای چنین دستور کار ژئوپلیتیکی است که وحدت و امنیت حوزه خلیج فارس به خوبی حفظ خواهد شد. انطباق حوزه‌های ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک و جایگاه منطقه و ایران، و با تغییر شاخص‌ها در انتخاب قلمروهای ژئواستراتژیک پس از پایان جنگ سرد و اولویت یافتن مسائل اقتصادی بر مسائل نظامی، انطباقی بین قلمروهای ژئواکونومیک و ژئواستراتژیک پدید آمد و در مباحث ژئواکونومیک، موضوع ژئوپلیتیک نفت و امنیت استراتژیک منابع انرژی به‌عنوان مهمترین عامل تعیین کننده در تعیین استراتژی‌های جهانی مطرح گردید. بر همین اساس در آغاز سده بیست و یکم دو عامل عمده منابع و ارتباطات نقش اصلی را در شکل‌گیری مناطق ژئواکونومیک و ژئواستراتژیک بازی می‌کنند با افکندن نگاهی به نقشه منابع انرژی در می‌یابیم که بیش از ۷۰ درصد ذخایر نفت و گاز جهان در منطقه کوچکی از حوزه خلیج فارس تا حواشی خزر نهفته است و به همین دلیل این منطقه به‌عنوان تکیه گاه قلمروهای ژئواستراتژیک انتخاب گردیده است که در آن ایران نقش کلیدی و محوری دارد هیچ‌کس نمی‌تواند منکر اثر منفی بی‌ثباتی کشورهای نفت خیز بر اتکای جهان به نفت حمل شده از راه‌های استراتژیک دریایی یا اتکای فزاینده آسیا به نفت خاورمیانه شود اطمینان دارم که قادریم ماموریت خود را برای تهیه انرژی جهت تقویت رشد اقتصادی انجام دهیم در قرن، بیستم صنعت نفت شریک منافع ملی و عاملی موثر در جغرافیای سیاسی بود با نگاه به آینده فکر می‌کنم تجارت انرژی شریکی برای اقتصاد جهانی خواهد بود و این امید را برای میلیاردها نفری که آرزوی زندگی بهتری را دارند حفظ خواهد کرد. این یک واقعیت است که کشورهای دارای منابع انرژی در خاورمیانه بی‌ثبات هستند ولی همه کشورهای جهان به این منابع نیازمندند این جاست که انطباق ژئواکونومی و ژئواستراتژی قابل توجه می‌شود. ناامنی را ژئواستراتژی توجیه می‌کند و نیاز را ژئواکونومی ما نمی‌توانیم فقط متکی به ژئواکونومی، باشیم بلکه پیش از هر چیز مساله امنیت مطرح است، اما این امنیت ویژگی دوران جنگ سرد را ندارد، امروزه لزوم برقراری امنیت مورد قبول بیشتر کشورهای جهان است گرچه کشوری چون روسیه هنوز معتقد است که فضای مناسب برای پیاده کردن استراتژی اش یک فضای ناامن است این موضوعی است که باید مورد توجه ایران قرار گیرد هرچند این تفکر زاییده استراتژی شوروی سابق در دوران جنگ سرد است و دیگر در حوزه‌های ژئواستراتژی جدید جایی ندارد، ولی باید در نظر داشته باشیم که روسیه کمابیش همان شوروی سابق است. هدف ژئواکونومی برعکس ژئوپلیتیک، سیاسی نیست بلکه تامین منافع ملی با استفاده از ابزارهای اقتصادی است. امروز دولت‌ها، کارگزار و نماینده اقتصادی شرکت‌های بزرگ کشورشان هستند و همواره تلاش دارند با بهره‌گیری از موقعیت و توان سیاسی خود موجبات تسهیل ارتباطات و تبادلات اقتصادی میان ملت‌ها را فراهم آورند. منابع اقتصادی در اختیار کشورهای عرضه کننده است؛ دولت‌ها نقش واسطه را میان شرکت‌ها و صاحبان ثروت (مقتضیان بازی میکنند علمی که این سه شاخص را به یکدیگر رتباط میدهد، ژئواکونومی است. ژئواکونومی در اینجا هدف سیاسی ندارد.

بلکه می‌خواهد با بازو و توان دولت‌ها میان ملت‌ها و صاحبان منابع، ارتباطات معلوم و منطقی فراهم آورد در سراسر جهان قلمروهای ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک برهم منطبق شده‌اند و علت این انطباق قدرت مانوری است که در مواقع بحرانی می‌توانند از خود نشان دهند فقط در مرزهای شمالی ایران می‌توان این عدم انطباق را مشاهده کرد مرزهای ژئواکونومیک ما با مرزهای ژئواستراتژیکمان منطبق نیست. در اینجا ژئواکونومی بر ژئوپلیتیک اثر گذاشته است یعنی عامل ژئواکونومیک نفت آسیای مرکزی و قفقاز، مرزهای ژئوپلیتیک سابق را تغییر داده است در دوران جنگ سرد حوزه خلیج فارس در ژئوپلیتیک خاورمیانه حرف اول را می‌زدند ولی اکنون حوزه خزر هم به آن افزوده شده است. یعنی مرزهای سنتی خاورمیانه به سوی شمال در حال گسترش است و خاورمیانه تازه در حال شکل گرفتن است گرچه با فروپاشی شوروی سابق مرزهای ژئوپلیتیک خاورمیانه با پیوستن مسلمانان حوزه آسیای مرکزی و قفقاز گسترش یافته است ولی عامل موثر در تقویت این حرکت منابع انرژی بوده است پس اینجا نوعی عدم انطباق وجود دارد و این عدم انطباق باعث گردیده است که کشورهای منطقه سرگردان

و بدون اهداف استراتژیکی خاصی به هر سو متمایل شوند این که در حال حاضر روسیه می‌کوشد به ایران نزدیک شود و می‌خواهد در منطقه ژئواکونومیک خاورمیانه نفوذ نماید. حفظ رابطه با ایران تحت هر عنوانی برای روسیه اکنون یک ضرورت است زیرا روسیه تلاش دارد با کارت برنده ایران از ایالات متحده و غرب امتیاز بگیرد روسیه اعلام کرده است که مرزهای امنیتی این کشور همان مرزهای سابق اتحاد شوروی است و با برنامه‌ای بر پایه این تفکر توانسته است قلمرو ژئواستراتژیک سابق را تا اندازه‌ای حفظ کند و در همین راستا می‌کوشد از راه نزدیکی به ایران با غرب به چالش برخیزد روسیه با نفوذ در این حوزه ژئواکونومیک دو هدف اصلی را دنبال می‌کند می‌خواهد بنیان‌های امنیتی منطقه را در برابر رقیبان در دست داشته باشد. منطقه ژئواکونومیک خاورمیانه موقعیت و قلمرو ژئواستراتژیک خود را تکمیل نماید. ۲. از راه نفوذ و تسلط بر زیر منطقه خاورمیانه مکمل ژئواستراتژی روسیه است به صورت واضح‌تر روسیه امروز می‌خواهد با کارت برنده ایران و در نهایت قربانی کردن این کشور وارد بازی با غرب شود اگر این حرکت خزنده روسیه با نفوذ بیشتر در ایران شکل بگیرد که در شرایط کنونی شدنی است آنگاه تنها قدرت بزرگ منطقه یعنی ایران، بی‌ثبات خواهد شد و روسیه خواهد کوشید برای افزایش نفوذ خود در ایران مرزهای سیاسی ما را با همسایه‌های شمالی لرزان کند. هم‌اکنون دیگر کشورهای حوزه خلیج فارس و منطقه خاورمیانه راهشان را انتخاب کرده‌اند و اجازه ورود روسیه را به قلمرو سیاسی‌شان نمی‌دهند. کننده بزرگترین معضل استراتژیک ایران در حال حاضر این است که تحت عنوان تهدید، غرب بیش‌از اندازه در حال نزدیک شدن به روسیه است؛ روسیه‌ای که در مواقع بحرانی هرگز نخواهد توانست از ایران حمایت نماید چنان که از عراق به عنوان متحد ژئواستراتژیک خود در حوزه خلیج فارس نتوانست پشتیبانی کند حرکت ایران به سوی استراتژی بری اشتباهی فاحش است که تحت هر عنوانی پیگیری شود منافع ملی و تمامیت ارضی کشور را به خطر خواهد انداخت شاید بتوان گفت که برای ایالات متحده ایران ارزشی معادل همه خاورمیانه دارد زیرا عاملی تعیین در استراتژی دراز مدت ایالات متحده به شمار می‌رود مخالفت ظاهری ایالات متحده و روسیه با یکدیگر به‌ویژه در مذاکرات صورت گرفته در آخرین روزهای سال ۲۰۰۰، جنبه تاکتیکی دارد روسیه قصد امتیاز گرفتن از غرب بر سر ایران را دارد و هم‌اکنون بهترین بهره را از ایران تحت عناوین مختلف از جمله قراردادهای اقتصادی و نظامی می‌برد. روسیه در ارتباط با خاورمیانه به طور اعم و در رابطه با ایران به طور اخص تاکتیکی عمل می‌کند. دو قدرت در خصوص مسائل جهانی با یکدیگر به توافق رسیده‌اند و دیگر کشورها از جمله ایران را به اشتباه انداخته‌اند. روس‌ها هم‌اکنون از نظر نظامی دارند به ما بسیار نزدیک می‌شوند ولی هیچ کدام از ابزارهای نظامی که به ایران می‌فروشدند به پای کار نخواهد رسید به هنگام بروز بحران جنگ‌های (الکترونیک، یا فرصت به کار بردن این سلاح‌ها نخواهد بود یا در همان ابتدا از کار می‌افتند روسیه همواره همان شوروی سابق است چه از لحاظ امنیتی و چه از لحاظ تهدید ولی متأسفانه عده‌ای در ایران فکر می‌کنند روسیه هرچند یک قدرت است ولی تهدیدی برای ما به شمار نمی‌رود. علت این است که ما فاقد استراتژی مدون در سطح کلان و سیاستی باثبات در روابط خارجی هستیم؛ سیاست ما در ارتباط با جامعه بین‌الملل بیشتر واکنشی مقطعی و مبتنی بر بهره‌گیری از فرصت‌های کوتاه‌مدت بوده است. این تصور که پیوسته در معرض تهدید هستیم با روند تحولات سده بیست و یکم سازگار نخواهد بود و بدان معنی است که اصل موضوع را درست درک نکرده‌ایم و اساساً صورت مساله برای ما غلط طرح شده است. جهان در سده بیست و یکم به سوی منظومه‌های قدرت پیش می‌رود و از حالت دو قطبی خارج شده است. ایران نیز باید جهانی بیندیشد و با وارد شدن به همه این منظومه‌ها با امکانات و منابعی که دارد حداکثر بهره‌برداری را از فرصت‌ها در جهت حفظ و بالا بردن منافع ملی بنماید ولی متأسفانه به علت در نظر نگرفتن واقعیت‌های ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک و تحولات سریع در هزاره سوم داریم میان منظومه‌های قدرت تقسیم می‌شویم و هر کس به چیزی چشم دارد و ما را به سویی می‌کشاند در اروپا فرانسه در اوراسیا روسیه؛ در جنوب شرق آسیا، چین ما باید در همه منظومه‌های جهانی قدرت فعال شویم و مشارکت داشته باشیم تا بتوانیم منافع ملیمان را تامین کنیم. اگر با یکی از این قدرت‌ها مشکل داشته باشیم همان یک قدرت برای ما ایجاد وضعیت می‌کند، یعنی به ایران فشار می‌آورد تا از دیگر منظومه‌ها امتیاز بگیرد. این وضع در نهایت منجر به ضعف ما و هدر رفتن منابع ایران می‌شود زیرا دیگر منظومه‌ها در مقابل تامین امنیت در ایران مجبورند بهای آن را از خود ایران بپردازند. لذا هر پنج منظومه را در تحولات سده بیست و یکم باید در کنار هم دید و واقعیت‌های موجود را درک کرد. با نگاهی به ساختار ژئوپلیتیک سنتی منطقه خاورمیانه به این نکته که ژئوپلیتیک سنتی راه گشای

تفکرات می‌رسیم ژئواکونومیک است و این ژئوپلیتیک سنتی ایران است که راه را به ژئواکونومی نشان می‌دهد که چگونه و از کجا باید وارد جریان‌های جهانی شود؛ آیا به سوی سیاست بری برود یا بحری اگر انتخاب ما سنجیده و درست نباشد، بهای سنگین پرداخت خواهیم کرد و باید پاسخگوی نسل‌های آینده باشیم. که شکست سیاست بری تجربه شده است و ایران باید استراتژی بحری در پیش گیرد منظومه‌های قدرت جز روسیه دچار جبر جغرافیایی است وابسته به دریاها هستند و این قدرت‌های دریایی در نهایت با یکدیگر به توافق و تفاهم رسیده‌اند. حال اگر ما سیاست بری نزدیکی به (روسیه را ادامه دهیم زبان‌های سنگین و جبران‌ناپذیری متحمل خواهیم شد. امروزه قدرت‌های جهانی بر سر سه موضوع توافق کرده‌اند. (۱) جنگ نباشد.

(۲) مرزها تغییر نیابد

(۳) کسی جرات تجاوز به دیگری را نداشته باشد.

فرضیه فرعی دوم: به نظر می‌رسد جایگاه حساس ژئو پولیتیک ایران در منطقه مورد مطالعه این سطح از تحولات بطور خاص ایران را تحت تاثیر قرار خواهد داد.

در سال ۱۹۷۹م و همزمان با سقوط رژیم پهلوی و پیروزی انقلاب اسلامی در، ایران زبگنیو برژینسکی کتابی تحت عنوان «هلال» بحران نگاشت که در آن به ارائه نظریه‌ای به همین عنوان پرداخت. وی منطقه‌ای را که از شاخ آفریقا و مصر شروع شده تا هند ادامه می‌یابد هلال یا قوس بحران می‌نامد. وی و معتقد بود این منطقه، منطقه‌ای است که به دلیل پویایی و تحرک نیروهای داخلی آن از توان لازم برای پدید آوردن مشکل برای ایالات متحده آمریکا برخوردار است. ایده این نظریه‌پردازی این بود که یک قوس بی‌ثباتی در حال ظهور است و از شبه قاره هند تا سواحل اقیانوس اطلس آفریقای شمالی گسترش می‌یابد به اعتقاد وی سرنگونی رژیم محمدرضا شاه روی کم‌انه شمالی این قوس یعنی، ایران، ترکیه پاکستان و افغانستان (کشورهایی که بین شوروی سابق اقیانوس هند و خلیج فارس قرار گرفته‌اند) تاثیر می‌گذارد که خود باعث اتخاذ تصمیمات مهم در سیاست خارجی آمریکا می‌گردد به اعتقاد، برژینسکی منطقه به اصطلاح «هلال یا قوس بحران» منطقه‌ای است که به دلیل پویایی و تحرک.

بحث و نتیجه‌گیری

با پایان جنگ سرد و وقایع متعاقب آن تا حادثه یازده سپتامبر ۲۰۰۱ م، تاثیر شگرفی را بر نظام سیاسی جهان و روابط بین المللی به جای گذاشت که به بررسی دقیق شرایط کنونی آن مستلزم شناخت ریشه‌های تحولات و مناسبات حاکم بر نظام جهانی است. در دوران جنگ سرد، اولویت‌های سیاسی تعیین کننده بود اما پس از آن اولویت‌های اقتصادی تعیین کننده روابط جهانی شد بنابراین هر نوع تحلیل در مناسبات جهانی بر موج اقتصادی قرار گرفت و به دنبال آن ثبات سیاسی نیز در کشورهای مختلف تعریف جدیدی پیدا کرده است. این ثبات عبارت از دموکراتیزه شدن نظام‌های سیاسی است. با این تغییر و تحولات جهانی به دلیل رابطه‌ای که میان توسعه اقتصادی و روابط جهانی با دموکراتیزه شدن پدید آمده است. درک شرایط و روابط میان کشورهای بزرگ (آمریکا، روسیه، چین، فرانسه، انگلستان، هندوستان، آلمان و ژاپن) منوط به شناخت جهان کنونی است.

در این شرایط جدید هر کشور پیش از هر کاری به دنبال منافع ملی خود است. به عبارتی فرض باید بر این باشد که دیپلماسی و سیاست خارجی هر کشوری بطور مطلق و کامل باید در راستای تامین بهینه منافع ملی باشد. این است که روابط میان کشورها در چهار چوب منافع ملی تنظیم می‌شود. بنابراین با این فرآیند پیش‌بینی می‌شود که مناسبات اقتصاد جهانی به گونه‌ای است که اختلافات میان قدرت‌های معاصر فاقد درگیری شدید است زیرا منافع اقتصادی هر امری را تحمیل می‌کند. در این راستا کشور ایران با جغرافیای وسیع و متمایز، منابع عظیم انرژی در درون پیرامون آن ترکیب و کیفیت ساختار جمعیتی جوان مستعد، انسجام ایدئولوژیکی عمق و گستردگی حوزه نفوذ فرهنگی موقعیت منحصر به فرد ژئو پلیتیک با امکان تاثیرگذاری متقابل استراتژیکی بر تحولات منطقه‌ای و دیگر مزایای نسبی متعدد که از جمله ویژگی کنونی ج. ا. ایران در فضای بین المللی هستند ثبات و تامین امنیت داخلی و خارجی رشد و توسعه اقتصادی ارتباطات گسترده با حوزه

های نفوذ نرم افزاری و تاثیرگذار منطق‌های و فرا منطقه ای خود را در شرایط محقق می‌کند که توسعه پایدار و تعاملات داخلی و خارجی را در قالب یک استراتژی جامع و متکی بر واقعیت‌های جغرافیایی و ملاحظات ژئوپلیتیکی با تکیه بر مزیت‌های نسبی کشور طراحی و تدوین نماید.

کشور ایران ضمن آن که در دوران جنگ سرد از دیدگاه استراتژیک مطرح بود، در قرن جدید نیز این عامل با دید ژئواکونومیک منطبق شده و موقعیت منطقه ای آن تبدیل به موقعیت ممتاز بین المللی گریده است. این موقعیت استثنایی جایگزین ناپذیر بوده و نقش محوری در تدوین استراتژی منظومه های قدرت در سده حاضر خواهد داشت. ایران در منطقه خلیج فارس و دریای عمان بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر ساحل مناسب عملیاتی و شمار زیادی جزایر استراتژیک در اختیار دارد و در شمال با دومین منبع نفت و گاز جهان هم کرز است. بنابراین انتخاب ایران با ویژگی های ژئواستراتژیکی و ژئواکونومی منحصر به فردش می‌تواند به عنوان تکیه گاه موجب خشنودی متحدانش شود. از اینرو در قلمروهای ژئواکونومی جدید ایران دارای نقش حیاتی به خصوص در منطقه خاورمیانه به طور اعم و خلیج فارس به طور اخص است. زیرا تنها کشوری است که از امکانات ویژه ای برای بازیگری در خلیج فارس برخوردار است و بر سراسر کرانه شمالی آن تسلط دارد و از لحاظ ژئوپلیتیکی باید رهبری آن را در دست داشته باشد اما از آن محروم است. همچنین وضعیت ژئواستراتژیکو ژئوپلیتیک ایران اهمیت بسزایی داشته و می‌تواند نقش ایران را در ژئواکونومی دنیا بسیار بارز گرداند.

کارشناسان بر این اعتقادند که به نظارت ایران بر تنگه هرمز که روزانه بیش از ۴۰ درصد نفت جهان از آن صادر می شود نقشی استراتژیک برای ایران به وجود آورده و می‌تواند در مقاطع حساس و بحرانی مزیت ها و برتریهای استراتژیک ایران را صد چندان نماید، گذشته از آن تعاملات ایران در نفت و گاز با ترکیه، چین، هند، ژاپن و بسیاری دیگر از کشورها به طور روز افزون در حال گسترش است که وابستگی های آن ها را به ایران افزایش داده و موجب برخی از تبادلات امتیازی در صحنه سیاسی بین الملل خواهد گردید. این نکته را هم باید اضافه کرد که ایران قادر به بازیگری چند وجهی لایه است. این بازیگر قادر به ایجاد پیوندهای اقتصادی / سیاسی و حفظ و تقویت آن ها در این عرصه است. ایران به عنوان یکی از تولید کنندگان نفتی خاورمیانه، بازیگری انتقال دهنده و تسهیل گر در عرصه پوشش های انرژی امتیاز بزرگ دیگری نیز داردو آن تسلط بر تکیه گاه قلمرو ژئواکونومی خاورمیانه است. به صورتی که با اتصال حوزه های ژئوپلیتکی مختلف، میدان عملیاتی دفاع از منافع سایر بازیگران را هم در اختیار دارد. به عبارت دیگر در نقشه های ژئواستراتژیکی قدرتهای بزرگ هم به عنوان بازیگر اول منطقه ای لحاظ می شود.

نهایتاً باید خاطر نشان ساخت کشور ایران در کانون منطقه ای واقع شده که محور اصلی فضای سیاسی حاکم بر آن اقتصاد انرژی است و به عنوان یک قدرت منطقه ای جدیدی در حال ظهور است و یک نقش رهبری را در تعادل دیپلماتیک خاورمیانه ایفا می نماید. بنابراین امنیت آن در شرابطی برقرار می‌شود که جهت گیری این واحد هماهنگ با فضای حاکم بر قلمرو خاورمیانه باشد. در یک زنجیره غیر قابل انکار، خاورمیانه محور امنیت جهانی و ایران و محور اصلی بر قراری امنیت در خاورمیانه است و از این رو نقش محوری تامین امنیت منطقه ای- جهانی رابه طور بالقوه داراست. به همین جهت متخصصان و آگاهان امور خاورمیانه موکداً به امریکا توصیه می‌کنند که (امریکا نیازمند دید گاهی است که به این کشور بگوید ایران چگونه باید در یک سیستم جدید امنیتی خاورمیانه لحاظ شود).

افزون بر این در خصوص موقعیت ژئواکونومیک ایران با قرار گرفتن میان دو انبار مهم انرژی یعنی دریای خزر و خلیج فارس اهمیت فوق العاده ای را در ژئوپلیتیک جهانی دارد و از نظر جغرافیایی نیز دارای موقعیت ارتباطی راهبردی برای انتقال نفت و گاز دو حوزه بزرگ انرژی یعنی خلیج فارس و دریای خزر می باشد. گذشتن خط انتقال نفت یا گاز از یک کشور، همراه با افزایش اعتبار استراتژیک آن کشور است، که سبب پیوستگی امنیتی کشورهای منطقه نیز می‌شود؛ از همین رهگذر است که می توان از همکاری های منطقه ای در موضوع انرژی صحبت به میان آورد. بر این اساس برخی بر این اعتقاد هستند که به موقعیت ایران در منطقه اروپا - آسیا نباید صرفاً به عنوان یک کشور دارای منابع غنی انرژی نگرست بلکه موقعیت ایران باید از منظر یک پل ارتباطی منحصر به فرد بین شرق و غرب، دریای خزر و خلیج فارس، آسیای مرکزی و آب های

آزاد، ارزیابی شود. روی این اصل است که صاحب‌نظران حوزه مسائل استراتژیک با اذعان به تغییر مکان هارتلند ژئواستراتژیک قرن بیستم بر این باورند که ایران تبدیل به هارتلند انرژی جهان در سده بیست و یکم شده است. ایران می‌تواند با نگاه صحیح به بازارهای جهانی رویکرد جدید در سیاست خارجی و تغییر برخی رفتارها در عرصه بین‌المللی و همچنین برنامه ریزی راهبردی جایگاه خود را در منطقه تحکیم بخشد و بتواند منافع ملی و بین‌المللی خود را بیش از پیش تامین نماید. ایران بزرگ‌ترین پل زمینی میان دو منبع مهم انرژی است و می‌بایستی با همکاری‌های بیشتر اقتصادی یاسازمان‌های منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و جهانی، هماهنگی و تعادل را در منطقه ایجاد نماید و از این طریق منافع ملی و امنیت انرژی را به حداکثر برساند. حفظ و تقویت جایگاه ممتاز ژئوپلیتیک مستلزم شناخت این تحولات و تدوین یک استراتژی جامع و کامل با تاکید بر مولفه‌های سیاسی امنیتی و اقتصادی است. قرار گرفتن ایران در این منطقه ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک از جهان که محل تلاقی و راه ارتباطی اروپا به جنوب و جنوب شرق آسیا (محل زندگی بیش از یک سوم جمعیت جهان) و پل ارتباطی میان سه قاره اروپا، آسیا و آفریقا می‌باشد و امکان دسترسی کشورهای تازه استقلال یافته به آب‌های آزاد از طریق ایران را فراهم می‌سازد، ایران را خواسته یا ناخواسته در متن تحولات مهم جهانی قرار می‌دهد. این امر باعث شده تا موقعیت ج.ا. ایران بیش از بقیه کشورهای همجوار خطیر و حساس باشد. از آنجا که ایران در منطقه متحد راهبردی و استراتژیک ندارد و آمریکا راهبرد همه چیز بدون ایران را در دستور کار دارد، حفظ و بهره‌گیری از موقعیت ممتاز ژئوپلیتیک مستلزم سیاستی پیچیده و چند بعدی با تاکید بر مولفه‌های سیاسی، امنیتی و اقتصادی است. پیگیری سیاست اعتماد سازی، اتخاذ سیاست غیر چالشی در روند تحولات منطقه‌ای و جهانی، پیگیری سیاست مذاکره، درگیر سازی سرمایه‌های خارجی در منابع داخلی، مولفه‌هایی هستند که می‌توانند با توجه به پویای‌های کنونی منطقه نقش مهمی در ارتقا توان تاثیر گذاری و چانه زنی ایران در روند معادلات منطقه‌ای و به ویژه معادلات انرژی ایفا کنند. اما وجود چنین جایگاهی به تنهایی نمی‌تواند در قدرت ملی ایران و در نتیجه رهبری منطقه هدایت نماید بلکه باید مسائل دیگری نیز مد نظر قرار گیرد.

ارائه راهکارها

بنابراین راهکارهای ذیل می‌تواند در این زمینه سودمند باشد:

- ۱) ایران باید میان اهداف بلند مدت خود یعنی ایده حکومت جهانی اسلام، ایجاد جبهه متحد اسلامی و تحقق صلح و امنیت بین‌المللی و اهداف میان مدت خویش یعنی ترویج ارزشهای دینی، کسب حفظ و ارتقا پرستش، حضور فعال و موثر در صحنه بین‌المللی، مبارزه با نماد استکبار در منطقه و جهان نیز اهداف حیاتی خود یعنی رفاه اقتصادی، تمامیت ارضی، امنیت ملی و وحدت ملی، دستیابی به تکنولوژی‌های پیشرفته، صدور نفت و دستیابی به بازارهای فروش منطقه تمایز جذبی قائل شود.
- ۲) با توجه به فضای پرتلاطم منطقه و در راستای ایفای نقش برتر منطقه‌ای راهبردهای ذیل باید از طرف ایران اتخاذ گردد:
  - بازسازی روابط با کشورهای اسلامی
  - ایجاد موازنه میان واحدهای بزرگ
  - اجتناب از درگیری نظامی یا استراتژیک با غرب
  - حضور در ترتیبات امنیتی، سیاسی و منطقه
  - تحکیم مزیت‌های ژئوپلیتیک و ژئو اکونومیک خود در منطقه
  - گسترش همکاری‌های اقتصادی - سیاسی و فرهنگی با کشورهای همجوار
- ۳) تعیین یک سیاست منطقه‌ای برای تبدیل شدن به قدرت‌های منطقه‌ای
- ۴) مقابله با حضور قدرت‌های مداخله‌گر و کاهش زمینه‌های حضور آنان در امور منطقه‌ای
- ۵) جلوگیری از شکل‌گیری حکومت‌های متخاصم و وابسته به بیگانه به ویژه در مناطق همجوار
- ۶) بهره‌گیری از مزیت‌های جغرافیایی کشور در منطقه به ویژه محورهای ترانزیتی شما، جنوب و غرب و شرق
- ۷) فراهم ساختن زیرساخت‌های لازم اقتصادی به منظور مشارکت فعال در فرآیند‌های اقتصادی منطقه‌ای نظیر اکو

۸) تحکیم انسجام ملی و مقابله با تهدیدات ناشی از پدیده قوم‌مداری و فرقه‌گرایی در منطق همجوار و تفکرات تجزیه طلب و مرکز‌گریز.

۹) حضور فعال و تعیین‌کننده در فرآیند‌های امنیتی به اشکال زیر:

- تلاش برای شکل‌بخشیده به ترتیبات امنیتی با حضور ایران
- ایفای نقش تصمیم‌سازی در مسائل امنیتی منطقه
- تشکیل ائتلاف‌های خنثی‌کننده در صورت لزوم
- مدیریت جمعی بحران‌های منطقه‌ای
- بازدارندگی همه‌جانبه

از آنچه گفته شد چنین بر می‌آید که عصر جدید سامانه اقتصاد محور، بر مبنای ترتیبات سیاسی و با هدف کسب برتری‌های اقتصادی شریان‌های حیاتی اقتصادی و تمرکز ویژه‌ای حداقل در حوزه جغرافیایی خاورمیانه بر روی انرژی است. از این رو اهمیت و نقش کشورها وابسته به برتری‌های اقتصادی آن‌هاست که موقعیت جغرافیایی آن‌ها نیز در این میان بسیار حائز اهمیت است. نکته مهم این است که علی‌رغم نظر صاحب‌نظران که اعتقاد داشتند با از بین رفتن نظام دو قطبی اهمیت ژئوپلیتیکی ایران کاهش خواهد یافت و امتیاز همسایگی با اتحاد جماهیر شوروی به عنوان کانون قدرت بلوک شرق را از دست خواهد داد اما به لحاظ داشتن موقعیت استراتژیک و قرارگیری بین دو کانون انرژی (بعد از فروپاشی شوروی اعلام دریای خزر به عنوان منبه انرژی جدید) بار دیگر اهمیت ژئوپلیتیکی ایران البته در رقابتی دیگر نمایان گردید. در مقایسه با دیگر بازیگران منطقه‌ای ایران از نظر قدرت جامع ملی (جمعیت، تکنولوژی، نفت، توانمندی نظامی مستقل، زیرساخت‌های اقتصادی و نفوذ سیاسی - فرهنگی منطقه‌ای) از موقعیت بهتری برخوردار است. این توانمندی‌ها بر بازیگری بار می‌شود که سابقه تاریخی ایفای نقش برتر در منطقه در دوره قبل و بعد از اسلام را نیز با خود به همراه دارد. به همین دلیل دیگر بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی طی سه دهه گذشته تلاش کرده‌اند تا با ابعاد اتحاد و ائتلاف میان بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی وزنه تعادلی در برابر آن ایجاد نمایند. به هر تقدیر ظهور ایران به عنوان یک قدرت منطقه‌ای بیش از پیش امکان‌پذیر شده است. ایران نسبت به کشورهای عربی و اسلامی قاره آسیا به دلیل برخورداری از موقعیت ژئوپلیتیکی و سوق‌الجیشی مهم، از جایگاه مهم و بی‌همتایی در میان کشورهای جهان برخوردار است.

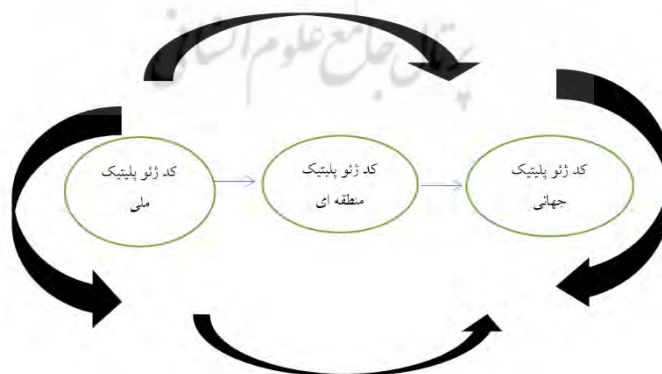
به طور کلی می‌توان گفت با پایان جنگ سرد و شکل‌گیری عصر جدید ژئوپلیتیکی در جهان شاهد تغییرات گسترده‌ای در عرصه‌های امنیتی شدیم که از آن می‌توان به عنوان (عصر تغییرات ژئوپلیتیکی و ظهور شیوه‌ها ینوین امنیتی) یاد کرد. برخی از این شیوه‌ها عبارتند از: ۱- عوامل و تحولات جهانی و نظام بین‌المللی نظیر ساختار سیاسی - امنیتی جهان معاصر ۲- عوامل داخلی و شیوه‌های حکومتی حاکم به فضای سیاسی - جغرافیایی کشورها ۳- مهاجرت به مفهوم عام (داخلی - خارجی) و خاص (اجباری و اختاری) آن ۴- کنش و رفتارهای متقابل کشورها در برابر یکدیگر ۵- نقش منابع حیاتی مثل نفت - گاز و آب و دیگر ذخایر انرژی ۶- خطر تروریسم بین‌الملل مواد مخدر و شرارت‌های سازمان یافته ۷- قاچاق انسان (کلی و جزئی) ۸- غذا، بهداشت و سلامت.

امروز سیر تدریجی این اختلاف‌نظرها را می‌توان به خوبی حس کرد اما نکته‌ی امیدوارکننده این است که پس از حوادث یازدهم سپتامبر ۲۰۰۱ م. در آمریکا در دیدگاه‌های امنیتی یک نقطه‌ی اشتراک به وجود آمد و آن نکته اینک، امنیت بین‌المللی از نگاه ژئوپلیتیکس‌ها یک مطلوب سیاسی اثرگذار و فراتر به شمار می‌آید. مطلوب سیاسی‌ای که مفهوم دو جانبه دارد و در انحصار دولت‌ها نیست هر چند که ابزار دست آنهاست، باید به این مساله اشاره کرد که مقصود از این مباحث این است که در قرن ۲۱ میلادی باید به مباحث علمی - دانشگاهی بیشتر از مباحث نظامی - امنیتی تکیه کرد زیرا کاربرد نظامی - امنیتی در قرن‌های گذشته به ویژه قرن ۲۰ میلادی صدمات جدی و جبران‌ناپذیری به انسان و اصل حیات در کره‌ی زمین وارد کرد.

قلمروهای ژئواستراتژیک سرانجام فرو ریخت آنچه که دو قلمرو ژئواستراتژیک را جدا میکرد دیوار برلین بود نتیجتاً با فرو ریزی دیوار برلین و تداخل قلمروهای ژئواستراتژیک مناطق ژئوپلیتیک جدیدی به وجود آمد در نتیجه با نگرش به اهداف استراتژیک جهانی در نهایت مرزهای قلمروهای ژئواستراتژیک منطبق با مناطق ژئوپلیتیک شد و مطرح شدن مفهوم ژئواکونومی در اواخر قرن بیست توسط ادوارد لونتوک و نقش مهمی که این مفهوم می خواهد در قرن بیست و یکم بازی کند لذا از آنجا ی که مناطق ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک جدید برای آنکه تضمین اجرایی داشته باشد با قلمروهای دژئواکونومیک هماهنگ شد. به عبارتی ساده تر مرز ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک برهم منطبق شدند. در نتیجه مهمترین قلمروهای که چهار قلمرو دیگر را تحت تاثیر قرار خواهد داد جنوب غربی آسیا یا خاورمیانه است. زیرا طبق آخرین نظریات هارتلند انرژی دنیا چه گاز و چه نفت (جفری کمپ) در نتیجه ایران با نگرش به اینکه از قرن ۱۵ میلادی تا امروز و طبق تحقیقاتی که جدیداً شده تا ۲۰۵۰ ژئواستراتژی حوزه خلیج فارس به دلیل ژئواستراتژیک متاثر از انرژی بحری است که این امر تا ۲۰۵۰ هم ادامه دارد.

ارائه پیشنهادات

- ۱) ایران و کشورهای حوزه خلیج فارس چنانچه بخواهند منافع ملی را در بالاترین میزان حفظ کنند باید بر اساس استراتژی قدرت های بحری استراتژهای خود را تدوین نمایند.
- ۲) فعلاً هیچ ماده مولد انرژی نتوانسته درمقیاس نفت و گاز دارای اثرات جهانی باشد مثل انرژی اتمی و انرژی خورشیدی، از آنجایی که ایران طبق آخرین اطلاعات ایران تا ۲۰۵۰ مهمترین و اولین دارنده گاز جهان است و عراق لحاظ نفت تا ۲۰۵۰ به همین شکل است. پس مهمترین منطقه ژئواکونومیک همین منطقه است هارتلند انرژی دنیا ایران است سرانجام باید استراتژی بحری تبعیت کند. (آنتونی کورارمن) پس مهمترین منطقه ژئواکونومیک همین منطقه است.
- ۳) ارزان ترین ماده مولد انرژی است این در حالیکه است که نفت و گاز در حکم خون جهان است.
- ۴) اقتصاد ایران متکی به نفت فقط نباشد.
- ۵) پیشنهاد میشود ایران حداقل به اقدام تدوین سه کد ژئوپلیتیکی نماید.
- ۶) به نحوی که این سه کد همدیگر را پوشش دهند حق هر کسی مساوی است با میزان فهم و ظرفیت آن.
- ۷) خاورمیانه در حالت پوست اندازی است و چنانچه ایران نتواند در این تحولات عظیم ژئواستراتژیک در جهت حفظ و بالابردن منافع ملی تلاش کند دیگر کشورهای منطقه به پیشرفتی در بخش منافع ملی اساسی ایران به نظر خواهد آمد
- ۸) کشورها باید توجه داشته باشند که در انتخاب کد ژئوپولوتیکی بنحوی برنامه ریزی کنند که هر سه کد ژئوپلیتیکی. یعنی کد ملی، کد منطقه ای و کد جهانی با هم مغایرتی نداشته باشند و کاملاً یکدیگر را پوشش دهند.

شکل ۴. ارتباط نهایی متغیرهای پژوهش

۱. اطاعت، جواد و موسوی، سیده زهره (۱۳۹۰)، رابطه متقابل امنیت ناحیه ای و توسعه یافتگی فضاهای سیاسی، فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، سال هفتم، شماره ۱، ۷۰-۸۷.
۲. افصح حسینی، فاطمه‌السادات؛ ذبیحی، حسین و جهان‌شاهلو، لعلا (۱۳۹۸). پیش‌بینی تعداد واحدهای مسکونی شهر تهران در جهت دستیابی به رقابت‌پذیری اقتصادی. *پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری*، ۱۰(۲۰)، ۹۷-۱۱۰.
۳. جعفری سیریزی، حسین (۱۳۹۲)، نقش پیمان‌ها و قراردادهای سیاسی - نظامی ترکیه با اسرائیل و آمریکا در امنیت ملی ج.ا. ایران، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد به راهنمایی مرجان بدیعی*، دانشگاه تهران دانشکده جغرافیا، گروه جغرافیای انسانی، رشته جغرافیای سیاسی.
۴. حافظ نیا، محمد رضا و رومینا، ابراهیم (۱۳۹۶)، تاثیر علائق ژئوپلیتیکی ایران و عربستان در ایجاد چالش‌های منطقه ای در جنوب غرب آسیا، *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، سال سی و دوم، شماره دوم، شماره ۱۲۵.
۵. حیدری، غلامحسین (۱۳۸۴)، نظام ژئوپلیتیک جهانی در قرن ۲۱ و موقعیت ایران، دومین کنفرانس انجمن ژئوپلیتیک ایران.
۶. عزتی، عزت‌اله (۱۳۸۰)، ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم، انتشارات سمت.
۷. گلشنی، علیرضا، سهرابی، حمیدرضا (۱۳۹۳)، نقش جمهوری اسلامی ایران در قیف ژئوپلیتیکی غرب آسیا، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی دانشگاه آزاد شهر رضا، شماره ۱۸.
۸. مجتهدزاده، پیروز (۱۳۸۱)، جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیای تهران، انتشارات سمت.
۹. ملکی، محمد رضا (۱۳۸۶)، بررسی و تحلیل جایگاه ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی ایران برای کشورهای CIS، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال چهارم، شماره سوم.
۱۰. نائینی، علی محمد (۱۳۹۵)، ابعاد تهدید نرم در استراتژ امنیت ملی آمریکا، چاپ چهارم، از کتاب قدرت جنگ نرم از نظریه تا عمل به کوشش حجت‌اله مرادی، نشر ساقی، تهران.
۱۱. نواده توپچی، حسین و فتاحی، وحید (۱۳۸۶)، تاثیر عوامل جغرافیای سیاسی (ژئوپلیتیکی) بر بازدارندگی نسبت به وقوع یک منازعه گسترده در بین کشورهای حوزه خلیج فارس، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، دانشگاه عالی دفاع.
۱۲. یزدان پناه درو، کیومرث (۱۳۹۵)، مناطق شرق و جنوب شرق ایران، جزوه درسی مقطع دکتری دانشگاه تهران.
13. Taylor Fain, W. (2018). Conceiving the "Arc of Crisis" in the Indian Ocean Region. *Diplomatic History*. Volume 42. Issue 4. 694-719.
14. Mezran, Karim and Varvelli, Arturo. (2018). The Arc of Crisis in the MENA Region. *Milan, Ledizioni*.